

GLOBAL DIALOGUE

6.1

4 numere pe an în 16 limbi

Politicile asociate
schimbărilor climatice

Herbert Docena

Democrația violentă
a Africii de Sud

Karl von Holdt

Economia
solidarității

Paul Singer

Cooperativa - o alternativă

- > Cea mai veche cooperativă a Indiei
- > Cooperativele Mondragon
- > Mișcarea grecească anti-intermediar
- > Întreprinderile recuperate ale Argentinei
- > Sfârșitul lumii sau sfârșitul capitalismului?

Strategii extractive capitaliste în America Latină

- > Contestarea neo-extractivismului
- > Strategia extractivă vs. buen vivir în Ecuador
- > Lupte pentru bunurile comune în Mexic
- > Noul model extractiv al Argentinei

In memoriam

- > Vladimir Yadov, 1929-2015

MAGAZINE

International
Sociological
Association

VOLUMUL 6 / NUMĂRUL 1 / MARTIE 2016
www.isa-sociology.org/global-dialogue/

GD

Mediul și democrația violentă

Atunci când oamenii de știință discută despre schimbările climatice, se folosesc de avertismente teribile cu privire la consecințele catastrofale ale temperaturilor în creștere ale atmosferei terestre: inundațiile, uraganele, topirea ghețarilor și distrugerea în masă a comunităților. În același timp, când au acordat atenție politicii schimbărilor climatice, oamenii de știință s-au concentrat pe cei care neagă fenomenul și pe suporterii acestora sau pe eșecul mișcărilor sociale în domeniu. Dar luptele la nivelul elitelor globale sunt prea des trecute cu vederea. De patru ani Herbert Docena scrie pentru *Global Dialogue* despre Convenția-cadru a ONU privind schimbările climatice, eveniment ce are loc anual. Descriind cea mai recentă reuniune care a avut loc la Paris (30 noiembrie – 11 decembrie 2015), el atrage atenția asupra modificărilor de alianțe cauzate de faptul că elitele reformatoare au renunțat să mai medieze între puterile conservatoare care domină holurile conferinței. În schimb, au căutat posibili aliați printre grupările radicale formate în stradă. Totuși, în afară de promisiuni pioase, conferința de la Paris a arătat puține semne serioase de progres pentru salvarea lumii.

În acest număr avem un interviu cu Karl von Holdt – veteran al mișcării anti-apartheid și reputat sociolog. Acesta îi descrie lui Alf Nilsen cercetarea sa asupra „democrației violente” din Africa de Sud și conflictelor pe care aceasta le generează la nivelul orașelor în raport cu asigurarea de servicii. Cercetarea menționată este urmată de studiul unui alt tip de violență. Maristella Svampa și colegii ei descriu noua economie extractivă care devastează America Latină. Mega-proiectele din varii domenii de la minerit și petrol la activități economice agricole de producere de soia – stimulate de apetitul insatiable al economiei chineze în expansiune – sunt implementate de multinaționale însetate după profit și încurajate de state care au acută nevoie de fonduri. Rapoarte din Argentina, Mexic și Ecuador arată cum aceste proiecte au întâmpinat o intensă opoziție din partea mișcărilor sociale care pledează pentru protejarea terenurilor, apei și aerului.

Am publicat, de asemenea, în acest număr șase articole despre cooperativele din India, Grecia, Spania și Argentina – cum supraviețuiesc și cu ce costuri. Sunt aceste cooperative o alternativă la capitalism, sau, după cum evidențiază Leslie Sklair, o adaptare la acesta? Fără îndoială, unul din cei mai mari teoreticieni și practicieni ai curentului cooperativist este remarcabilul Paul Singer, secretar național pentru economia solidarității în guvernul Braziliei. După cum se remarcă din interviul acordat pentru *Global Dialogue*, Singer nu este un profet visător – pentru el cooperativele reprezintă un mijloc de trai pentru cei săraci.

În final, avem cinci texte dedicate lui Vladimir Yadov, care a decedat anul trecut – unul dintre curajoșii pionieri ai sociologiei sovietice, care a testat cu măiestrie limitele sistemului sovietic. Yadov rămâne un jucător cheie în dezbaterea despre sociologia post-sovietică. În întreaga sa carieră, a fost un promotor asiduă al internaționalismului, ocupând poziția de vice-președinte al ISA în perioada 1990-1994. Fiind foarte îndrăgit de studenți și colegi, pierderea sa este profund regretată.

Începând cu acest număr, Juan Piovani va prelua coordonarea traducerii *Global Dialogue* în spaniolă de la María José Álvarez. Îi urăm bun-venit lui Juan și îi mulțumim lui Majo și echipei sale pentru cei patru ani de sprijin devotat acordat *Global Dialogue*.

> **Global Dialogue poate fi găsită în 16 limbi pe [site-ul ISA](#)**
> **Articolele pot fi trimise la burawoy@berkeley.edu**

Herbert Docena, un observator atent al negocierilor privind schimbările climatice, analizează modificările alianțelor politice globale la summitul de la Paris.

Karl von Holdt, om de știință și activist, oferă o analiză a dinamicilor politice ale protestului sud-african.

Paul Singer, om de știință, politician și intelectual public, povestește despre începuturile istoriei teoriei și practicii economiei solidarității în Brazilia.

Global Dialogue există datorită unui grant generos de la **SAGE Publications**.

> Echipa editorială

Editor: Michael Burawoy.

Editor asociat: Gay Seidman.

Editori-șefi: Lola Busuttil, August Bagà.

Editori consultanți:

Margaret Abraham, Markus Schulz, Sari Hanafi, Vineeta Sinha, Benjamin Tejerina, Rosemary Barbaret, Izabela Barlinska, Dilek Cindoğlu, Filomin Gutierrez, John Holmwood, Guillermina Jasso, Kalpana Kannabiran, Marina Kurkchyan, Simon Mapadimeng, Abdul-mumin Sa'ad, Ayse Saktanber, Celi Scalón, Sawako Shirahase, Grazyna Skapska, Evangelia Tastsoglou, Chin-Chun Yi, Elena Zdravomyslova.

Editori regionali

Lumea arabă:

Sari Hanafi, Mounir Saidani.

Argentina:

Juan Ignacio Piovani, Pilar Pi Puig, Martín Urtasun.

Brazilia:

Gustavo Taniguti, Andreza Galli, Ângelo Martins Júnior, Lucas Amaral, Rafael de Souza, Benno Alves, Julio Davies.

India:

Ishwar Modi, Rajiv Gupta, Rashmi Jain, Jyoti Sidana, Pragma Sharma, Nidhi Bansal, Pankaj Bhatnagar.

Indonezia:

Kamanto Sunarto, Hari Nugroho, Lucia Ratih Kusumadewi, Fina Itriya, Indera Ratna Irawati Pattinasarany, Benedictus Hari Juliawan, Mohamad Shohibuddin, Dominggus Elcid Li, Antonius Ario Seto Hardjana.

Iran:

Reyhaneh Javadi, Abdolkarim Bastani, Niayesh Dolati, Saeed Nowroozi, Vahid Lenjanzade.

Japonia:

Satomi Yamamoto, Hikari Kubota, Shuhei Matsuo, Yutaro Shimokawa, Masaki Yokota.

Kazahstan:

Aigul Zabirowa, Bayan Smagambet, Adil Rodionov, Gani Madi, Almash Tlespayeva, Almas Rakhimbayev.

Polonia:

Jakub Barszczewski, Ewa Cichocka, Mariusz Finkielsztejn, Krzysztof Gubański, Kinga Jakiela, Justyna Kościńska, Martyna Maciuch, Mikołaj Mierzejewski, Karolina Mikołajewska-Zajac, Adam Müller, Patrycja Pendrakowska, Zofia Penza, Teresa Teleżyńska, Anna Wandzel, Justyna Zielińska, Jacek Zych.

România:

Cosima Rughiniș, Corina Brăgaru, Roxana Alionte, Costinel Anuța, Ruxandra Iordache, Mihai-Bogdan Marian, Ramona Marinache, Anca Mihai, Adelina Moroșanu, Rareș-Mihai Mușat, Marian Valentin Năstase, Oana-Elena Negrea, Daniel Popa, Diana Tihan, Elisabeta Toma, Elena Tudor, Carmen Voinea.

Rusia:

Elena Zdravomyslova, Anna Kadnikova, Asja Voronkova.

Taiwan:

Jing-Mao Ho.

Turcia:

Gül Çorbacıoğlu, Irmak Evren.

Consultanți media: Gustavo Taniguti.

Consultant editorial: Ana Villarreal.

> În acest număr

Editorial: Mediul și democrația violentă **2**

Politicile asociate schimbărilor climatice
de Herbert Docena, SUA **4**

Democrația violentă a Africii de Sud: un interviu cu Karl von Holdt
de Alf Nilsen, Norvegia **7**

> COOPERATIVA - O ALTERNATIVĂ

Economia solidarității: un interviu cu Paul Singer
de Gustavo Taniguti și Renan Dias de Oliveira, Brazilia **11**

Uralungal: cea mai veche societate cooperativă din India
de Michelle Williams, Africa de Sud **14**

Cooperativele Mondragon: succese și provocări
de Sharryn Kashmir, SUA **16**

Mișcarea anti-intermediar în Grecia
de Theodoros Rakopoulos, Norvegia **18**

Întreprinderi recuperate în Argentina
de Julián Rebón, Argentina **20**

Sfârșitul lumii sau sfârșitul capitalismului?
de Leslie Sklair, Marea Britanie **22**

> STRATEGII EXTRACTIVE CAPITALISTE ÎN AMERICA LATINĂ

Contestarea creșterii neo-extractivismului în America Latină
de Maristella Svampa, Argentina **24**

Strategia extractivă vs. buen vivir în Ecuador
de William Sacher și Michelle Báez, Ecuador **26**

Lupte pentru bunurile comune în Mexic
de Mina Lorena Navarro, Mexic **28**

Noul model extractiv al Argentinei
de Marian Sola Álvarez, Argentina **30**

> IN MEMORIAM: VLADIMIR YADOV, 1929-2015

O viață devotată unei sociologii deschise
de Mikhail Chernysh, Rusia **32**

Savant și umanist
de Andrei Alekseev, Rusia **34**

Mentor, coleg și prieten
de Tatyana Protasenko, Rusia **36**

Amintiri proprii
de Valentina Uzunova, Rusia **38**

O figură emblematică a sociologiei sovietice și postsovietice
de Gevorg Poghosyan, Armenia **39**

> Politicile asociate schimbărilor climatice

de **Herbert Docena**, Universitatea din California, Berkeley, SUA, membru al Comitetului ISA de Cercetare asupra Dezvoltării Forței de Muncă (RC44)

Protest de stradă la summitul de la Paris privind schimbările climatice. Fotografie de Herbert Docena.

Pentru unii membri ai mișcării pentru combaterea schimbărilor climatice, linia de confruntare în lupta globală în domeniu se întinde de-a lungul spațiilor fortificate unde summitul ONU privind schimbările climatice se reunește: în exterior, „mișcarea” sau „oamenii” din diferite țări care mășcăluiesc pe străzi cerând „Schimbare de sistem, nu schimbare climatică!”; în interior, reprezentanți ai statelor și corporațiilor, ce luptă pentru a păstra sistemul neschimbat. Astfel, activista veterană Rebecca Solnit, scriind în ajunul ultimului summit al Națiunilor Unite privind schimbările climatice, face distincția între „oamenii din stradă de la Paris” și „oamenii din sălile de conferință din Le Bourget”. Ea sugerează că primii, „oamenii din stradă de la Paris”, sunt cei care au acum „puterea de a schimba lumea”.

Trasarea unor asemenea frontiere între „sălile de conferință” și „stradă” pe care le evocă mulți alții din interior-

ul și din afara mișcării este fundamentală pentru înțelegerea tendințelor din politica privind schimbările climatice. Dar ea ascunde liniile de confruntare schimbătoare și din ce în ce mai complexe dintre cele două părți și ne împiedică să vedem în ce fel „unii oameni din sălile de conferință” încearcă să se impună în fața „oamenilor din stradă” sugerând schimbarea sistemului pentru a-l păstra așa cum e.

> Lupta din sălile de conferință

Mulți, dacă nu cea mai mare parte dintre oficiali, oameni de afaceri, experți și alți actori din sălile de conferință, s-au mobilizat, într-adevăr, pentru a evita o schimbare de sistem. Apărând doar competitivitatea țărilor sau profitul companiilor lor, ei s-au opus constant unei reglementări a capitalismului global cu privire la schimbările climatice, iar multe din lucrurile pe care le-au făcut ar putea fi considerate doar simple demersuri de „camuflare în verde” a ceea ce produc [„green-washing”] sau de profit de pe urma dezastrelor.

>>

Dar nu toți de pe coridoarele puterii au fost în mod obligatoriu așa de nepăsători. Într-adevăr, începând din anii 1970 și 1980, o anumită parte din elitele lumii s-a mobilizat pentru a încerca „să schimbe sistemul” – dar cu obiectivul ca esența capitalistă a acestuia să rămână intactă. Menită a contracara intelectualii radicali, oamenii de știință, scriitorii sau organizații ce câștigau un număr tot mai mare de simpatizanți cu apelul lor la o schimbare radicală de sistem sau la abolirea capitalismului în vederea soluționării problemelor ecologice globale, o rețea de elite neunificată și neorganizată, atât din țările dezvoltate cât și din țările în curs de dezvoltare, a determinat formarea unei coaliții pentru a promova o reglementare globală aprofundată în domeniu sau reforme și concesiuni, menite cel puțin să gestioneze contradicțiile ecologice ale capitalismului și să asigure o oarecare asistență celor afectați cel mai mult de încălzirea globală.

Propunând o „schimbare de sistem pentru conservarea sistemului”, respectivele elite reformiste și cei din clasele inferioare atrași în proiectele acestora i-au determinat pe cei din elitele mai conservatoare să se contraorganizeze și să blocheze reformele și concesiile propuse. Începând cu anii 1980, divizarea din rândul reformiștilor s-a adâncit.

Confrunțați cu o opoziție conservatoare mai organizată și mai intransigentă, unii reformatori, pe care îi putem numi reformatori populiști – precum Fredd Krupp de la Fondul de Apărare a Mediului [Environmental Defense Fund (EDF)] sau senatorul american Al Gore și mulți alți oficiali, directori, șefi de fundații, experți, activiști din alte țări dezvoltate și în curs de dezvoltare ce au o astfel de viziune – au considerat că își pot apăra reformele și concesiile pe care le propun doar liniștind elitele conservatoare și construind alianțe cu acestea. Pentru a construi aceste alianțe, ei au început să susțină măsuri de reglementare interne și globale care au cedat cerințelor conservatoare. La scară globală, reformiștii populiști au început să susțină acorduri internaționale care au impus obiective mai mici de reducere a emisiilor pentru țările dezvoltate, le-au oferite acestora o mai mare „flexibilitate” în atingerea obiectivelor respective prin negocierea emisiilor de carbon și prin alte mecanisme de piață și le-au eliberat de obligațiile de a asigura transferuri financiare și de tehnologie semnificative către țările mai puțin dezvoltate.

Atunci când aceste concesiuni au eșuat în a satisface rezistența conservatoare, aceștia au susținut și mai multe concesiuni, făcând presiuni pentru angajament mult mai slab de „jos în sus” prin acordul de la Copenhaga din 2009 – în esență același tip de acord pe care îl propuneau la începutul anilor 1990 și în esență același acord pe care, având câteva modificări minore, guvernele tocmai l-au aprobat la Paris.

Dar alți reformatori populiști au fost – sau au devenit progresiv – mai sceptici cu privire la această strategie. Frustrați că nu au făcut progrese în încercările lor de a schimba sistemul, astfel de reprezentanți sau membri progresiști ai guvernelor din țările dezvoltate sau în curs de dezvoltare și

astfel de fundații și organizații de mediu au considerat tot mai mult că pot salva proiectul reformist nu alinându-se cu elitele conservatoare, ci cu „mișcările locale” sau cu „oamenii din stradă”.

Într-o scrisoare deschisă din 2010, după ce conservatorii au blocat legislația de mediu compromisă pe care o susțineau grupuri precum EDF, directorul 1Sky (ulterior fondator al 350.org) Bill McKibben afirma:

Trebuie să dublăm investiția în crearea unei mișcări locale [...] Credem cu tărie că investiția insuficientă în organizarea la nivel local, pe termen lung și cu efecte dăunătoare, a deteriorat semnificativ abilitatea noastră de schimbarea politicile în domeniu [...] Desigur, nu e ceva ce se poate face peste noapte – pentru că e nevoie de ani de muncă și de investiții perseverente de timp și resurse.

Astfel de argumente au căpătat și mai mare rezonanță în cercurile reformiste. Într-un studiu de largă circulație din anul 2013, comandat de Fundația Familiei Rockefeller [Rockefeller Family Fund] pentru a explica de ce activiștii de mediu eșuează constant în a-și promova propunerile, sociologul de marcă Theda Skocpol a preluat critica adusă de McKibben și alții privind „politica din interior”, promovată de grupuri precum EDF. Skocpol a susținut recomandarea de a se crea, în schimb, „o largă mișcare populară”.

> Reformatorii din stradă

În acord cu această strategie, cel puțin din perioada de final a anilor 2000, reformatorii populiști și-au „multiplicat” „investiția” în „crearea de mișcări locale”, cheltuind mai multă energie, atenție și resurse pentru a mobiliza mai mult sau mai puțin cam aceleași grupuri pe care radicalii le-au organizat în sprijinul proiectului lor.

Pentru a se impune în fața acestor grupuri, acești reformatori au susținut cu toată puterea concesiile pe care radicalii le-au avansat pentru multă vreme ca parte a programului lor „minimal”. Astfel, deși în principiu ei nu obiectează în mod necesar față de opțiunile reglementare bazate pe piață precum negocierea emisiilor de carbon, McKibben și alți asemenea activiști de la Greenpeace și de la alte organizații de mediu au susținut reglementări mai directe, în afara celor vizând piața în domeniu, precum interdicții directe privind producția de combustibili fosili, care ar fi în beneficiul direct al comunităților afectate – o propunere de a „lăsa [petrolul, cărbunele, gazul] în pământ” popularizată mai întâi de anticapitaliștii radicali.

În general, ei au cerut acorduri internaționale mai ferme și mai ambițioase privind obiective ridicate de reducere a emisiilor pentru țările dezvoltate, respectiv înlăturarea negocierii emisiilor de carbon sau întărirea regulilor ce o guvernează, dar și transferuri financiare și de tehnologie substanțiale înspre grupurile subordonate. Prin urmare,

s-au opus în general acordului cu un tip de angajament de „jos în sus” de la Copenhaga din anul 2009 și au fost mai critici decât alți reformatori față de nou semnatul acord de la Paris, asemănător, de altfel, celui de la Copenhaga.

Dar convingși că astfel de acorduri sau reglementări mai ferme nu vor fi realizate prin „parteneriat” cu sau prin „lobby” pe lângă corporații și guverne pentru a acționa în probleme de mediu, aceștia s-au rupt de reformatorii moderați, acordând o mai mare atenție organizării și asocierii cu diverse persoane din afară – studenți, muncitori, comunități rurale și alții care au fost excluși (ori s-au autoexclus) din interiorul unor cercuri – pentru a o aborda mult mai combativă împotriva corporațiilor și guvernelor.

Deși evită să adopte poziții anticapitaliste, McKibben a invitat un celebru autor anti-neoliberal, vechi revoluționar anticapitalist, să facă parte din conducerea 350.org. Activiștii locali ai 350.org au accesat și au susținut luptele la nivel de comunitate împotriva utilizării cărbunelui și împotriva altor proiecte bazate pe energie poluantă, nu doar în Nord, ci și în țări precum Filipine.

La Paris, McKibben și alți activiști 350.org au organizat chiar și o simulare a unui „tribunal al poporului” unde au „condamnat” corporația petrolieră gigant Exxon pentru că a finanțat „scepticii în privința mediului” și politicienii ce se opuneau acțiunii în domeniul mediului. Și ei au colaborat strâns cu grupurile anarhiste și anticapitaliste care au acționat direct pentru a promova, susține și aduna resurse pentru o masivă acțiune civilă de nesupunere în ultima zi a summitului, inițiativă la care alte grupuri reformiste moderate s-au opus explicit sau au refuzat discret să participe.

Dar în timp ce merg mai departe decât alți reformatori, cerând acțiuni mult mai radicale, aliniindu-se cu grupurile radicale și adoptând o abordare mult mai combativă, reformatorii populiști evită în mod constant să treacă dincolo de poziția anticorporatistă / neoliberală, în favoarea unei poziții anticapitaliste mai explicite. Astfel, în timp ce McKibben și ai săi au condamnat Exxon în cadrul „tribunalului poporului” menționat, ei s-au abținut în a-i urma și pe ceilalți activiști care și-au organizat propriul „tribunal al poporului” și care au pus sub acuzare nu doar Exxon, ci toate corporațiile și guvernele ce contribuie, prin perpetuarea capitalismului, la „schimbările climatice”.

În mod similar, membrii 350.org au ajutat la conducerea acțiunii de nesupunere în masă din timpul ultimei zile a summitului de la Paris. Dar, în timp ce alți organizatori au spus explicit participanților că cei pe care ar trebui să îi înfrunte sunt statele și capitaliștii reprezentați de Arcul de Triumf și cartierul de afaceri La Défense, materi-

alele împrăștiate de 350.org sugerau că principalele, dacă nu chiar singurele ținte, erau companiile producătoare de combustibili fosili sau „capitaliștii răi”. Și în timp ce, în chiar ziua acțiunii, grupurile anarhiste și anticapitaliste cu membri puțini și subfinanțate au adus și au purtat pancarte mici, făcute de ei, inscripționate cu „Unf*ck the system” sau „Capitalism: c'est has been”, mai bine finanțata 350.org a fluturat bannere gigant de 2x200 metri inscripționate cu „Stop Climate Crimes” și „Keep it in the ground” – ambele acoperind celelalte pancarte și bannere, inclusiv bannerul central din față ce avea mesajul „System Change Not Climate Change!”.

> Străzile divizate

Astfel de încercări ale unei secțiuni a blocului reformist de a face apel la acțiuni mai combative împotriva elitelor conservatoare, fără a merge însă atât de departe încât să provoace sistemul, au avut efectul de a adânci divizarea existentă în rândul radicalilor. Conservatorii care blochează reforme simple care ar putea îmbunătăți condițiile în comunitățile afectate de încălzirea globală și cu reformiștii populiști care par să apere aceste reforme, rețelele și organizațiile radicale s-au divizat între doi poli. Astfel, unii au ales să facă alianțe cu reformiștii în general, sau cu reformiștii populiști în particular, pentru ca măcar să apere sau să promoveze acele reforme limitate și concesiile pe care conservatorii le blochează. Așa că au amplificat discursul reformist prin reluarea liniilor sale conform cărora: criza climatică este cauzată în primul rând de lipsa unor reglementări globale privind capitalismul; criza poate fi rezolvată prin susținerea unor astfel de reglementări; și „adversarii”, sau poate singurii „adversari”, sunt companiile producătoare de combustibili fosili și „elitele rele” care se opun reglementărilor globale. Alții au ales să respingă astfel de alianțe cu speranța de a apăra sau promova schimbări mult mai profunde. Fără să respingă complet beneficiile schimbării de sistem reformiste, aceștia au insistat să treacă dincolo de discursul reformist declarând că: lipsa reglementărilor globale este înrădăcinată în contradicțiile capitalismului; în timp ce reglementările consolidate ar fi un pas înainte, doar abolirea capitalismului ar începe să rezolve problema; „adversarii” sunt și așa numiții „capitaliști buni” și „elite bune” – care încearcă să „schimbe sistemul” cu scopul de a-l conserva așa cum e.

Prin urmare, liniile de confruntare nu se aliniază și nu s-au aliniat doar între cei din interior și cei din afara summiturilor ONU privind schimbările climatice; aceste linii trec printre și prin sălile de conferință și stradă. Dacă și cum vor construi „oamenii din stradă” „puterea de a schimba lumea” și se vor impune față de „oamenii din sălile de conferință”, va depinde mai degrabă de cel care va câștiga strada. ■

Adresa de corespondență:
Herbert Docena <herbertdocena@gmail.com>

> Democrația violentă a Africii de Sud

Un interviu cu Karl von Holdt

1993: Karl von Holdt participând la un marș al alianței ANC în timpul contestatei tranziții din Africa de Sud. Fotografie de William Matlala.

Karl von Holdt a avut o îndelungată și apreciată carieră de activism politic și cercetare academică. A fost editor al *Buletinului Forței de Muncă Sud-Africane* [*South African Labor Bulletin*], într-o perioadă în care sindicatele dictau evoluția societății sud-africane. A lucrat pentru NALEDI, institutul de politici al COSATU (Congresul Sindicatelor Sud-Africane [Congress of South African Trade Unions]), ocupând postul de coordonator al Comisiei pentru Viitorul Sindicatelor (1996-1997). Cel mai recent, a fost reprezentantul sindicatelor în Comisia Națională de Planificare a Africii de Sud. În prezent este director al Institutului pentru Societate, Muncă și Dezvoltare la Universitatea Witwatersrand din Johannesburg. Printre numeroasele sale publicații se regăsesc *Tranziția de jos în sus: întărind sindicalismul și reforma locului de muncă în Africa de Sud* [*Transition From Below: Forging Trade Unionism and Workplace Change in South Africa*], una dintre cele mai importante analize ale tranziției sud-africane spre democrație. Alături de Michael Burawoy a fost co-autor al volumului *Conversații cu Bourdieu: Mișcarea Johannesburg* [*Conversations with Bourdieu: The Johannesburg Moment*] (2012). Printre temele care-l preocupă în acest moment se află funcționarea instituțiilor de stat, violența colectivă, viața asociativă, democrația violentă, cetățenia și societatea civilă. Von Holdt este membru al Comitetului de Cercetare a Mișcărilor Sindicale al ISA (RC44). Interviul a fost luat de Alf Gunvald Nilsen de la Universitatea din Bergen. O versiune mai lungă a acestui interviu este disponibilă în buletinul informativ al Asociației Sociologice Norvegiene, în limba norvegiană.

In 1994, când Africa de Sud a pășit dinspre apartheid către democrație, a părut că lungile decenii de luptă populară au dus, în sfârșit, la o victorie răsunătoare, plină de speranță. „Din experiența unui extraordinar dezastru uman, care a durat mult prea mult”, declara proaspăt alesul președinte Nelson Mandela, „trebuie să se nască o societate cu care întreaga umanitate să se poată mândri”. Douăzeci de ani mai târziu, realitățile sociale din Africa de Sud complică însă această viziune: în ciuda noilor libertăți politice, inegalitatea și sărăcia fundamentate rasial încă persistă. În „societatea curcubeu”, nemulțumirile declanșate de inegalitățile persistente au dus la o întreagă serie de atacuri xenofobe asupra imigranților din alte state africane. Cum reușește un sociolog să înțeleagă acest scenariu complex și contradictoriu?

> Democrația violentă a Africii de Sud

„Sunt multe lucruri paradoxale și derutante”, afirmă Karl von Holdt, profesor asociat și director al Institutului pentru Societate, Muncă și Dezvoltare de la Universitatea Witwatersrand. Von Holdt vorbește nu doar în calitate de sociolog, ci și ca o persoană care, încă de la începutul anilor 1980, a pendulat constant între activism și viața academică.

Von Holdt recunoaște importanța căderii apartheid-ului. „Apăsarea lumii în care am trăit – dominarea rasială, opresiunea, brutalitatea instituționalizată zilnică a sistemului, negarea drepturilor – s-a dus”. În același timp, o structură de excluderi aparent imposibil de eliminat continuă să existe. Cu toate acestea, potrivit lui von Holdt, ar fi greșit să sugerăm că s-au schimbat puține lucruri. Mai curând, s-ar putea spune că schimbările care se produc astăzi în Africa de Sud sfidează conceptualizarea simplistă. „Atât din punct de vedere politic, cât și sociologic, există o tiranie a anumitor concepte despre cum ar trebui să funcționeze statul și să fie organizată ordinea socială, ale cărei rădăcini se află chiar în creuzetul modernității occidentale. Când ne uităm la noi prin prisma acestor concepte, este ușor să concluzionăm că nu avem democrație pentru că societatea noastră este așa de violentă, ceea ce ne face să fim deznădăjduiți în fața propriilor noastre defecte. Cu toate acestea, eu cred că trebuie să privim lucrurile diferit: atât în ceea ce privește modul în care aceste concepte și-au făcut apariția în istoria Occidentului, cât și în privința modului în care au fost aplicate în contextul sud-african”.

Această încercare de a privi lucrurile dintr-o altă perspectivă este cea care îl face pe von Holdt să descrie Africa de Sud ca o democrație violentă. Violența și democrația nu se exclud reciproc, remarcă el - afirmație la fel de valabilă pentru formarea statelor europene pe cât este pentru Africa de Sud contemporană. „În contextul european, este ușor să privești modernitatea ca pe un proces lung de secole de pacificare a populațiilor și de stabilire a unor moduri pașnice de gestionare a conflictelor. Dacă gândim, însă, în termeni globali, devine evident că aceste procese erau contemporane

cu dominația și cuceririle coloniale, parte integrantă a dezvoltării europene. În Africa de Sud, experiența noastră istorică a modernității este cea a unui proces deosebit de violent, violență pe care am trăit-o pe pielea noastră de patru secole încoace”.

Pentru von Holdt, violența din zilele noastre este strâns împletită cu importante schimbări care se produc acum în Africa de Sud, mai ales cu formarea elitei afro-americane, proces care se desfășoară prin conflicte purtate pe terenul statului. Actualul compromis politic sud-african, afirmă acesta, „a păstrat cu sfințenie drepturi socio-economice și politice, dar a protejat și dreptul de proprietate. Structura drepturilor de proprietate din Africa de Sud este un rezultat al celor 360 de ani de depozitare și apartheid, ceea ce o face să fie puternic rasializată”. Deoarece constituția limitează posibilitățile unei redistribuiri sistematice, rolul statului în economia țării capătă o mare importanță. „Statul este de departe cel mai mare angajator din Africa de Sud și are bugete substanțiale pentru diverse tipuri de contracte. În aceste procese sunt prinse resurse imense, a căror accesare devine crucială pentru formarea elitei”, susține von Holdt. „Pentru a ajunge și a rămâne la putere, e nevoie de susținători, aliați și rețele de patronaj. Accesul la bogăția și resursele care pot fi distribuite la toate aceste niveluri este o cale de construire a capitalului politic. În același fel, însă, pentru a avea succes ca antreprenor îți sunt necesare conexiuni politice. Astfel, bogăția și politica merg mână în mână, fiind de nedespărțit”. Luptele pentru putere au un caracter din ce în ce mai violent pe măsură ce facțiunile diferite sau rivalii încearcă să se neutralizeze unii pe alții: „la acest nivel au loc adevăratele lupte, și sunt feroce”.

Democrația violentă a Africii de Sud este marcată și de proteste ale comunităților sărace. Astfel de proteste – de multe ori legate de nemulțumiri cu privire la funcționarea serviciilor publice – sunt descrise adesea ca expresii autonome ale rezistenței săracilor, dar von Holdt susține că acestea iau naștere din „dinamica formării elitei, generată de organizarea patronajului, accesarea resurselor și formarea, în rândul săracilor, a unor rețele de legături ale facțiunilor politice și clientelare amintite”. În urma analizei protestelor comunităților din provinciile Mpumalanga și Gauteng, realizată de către von Holdt și o echipă de cercetători, acesta susține că „a realizat că există o relație intimă între liderii protestelor și rețelele politice din CNA. Conducătorii protestelor erau adesea membrii unei facțiuni din CNA, care urmăreau să câștige puterea în cadrul ramurii locale a CNA și în consiliul local”. Cu toate acestea, von Holdt nu sugerează că pauperii sunt pur și simplu manipulați de elitele politice locale. „Există doleanțe reale ale comunității locale. Dacă liderii politici locali vor să intre în rândul elitei, trebuie să exploateze nemulțumirile maselor. În acest fel, pauperii se vor folosi, la rândul-le, de liderii locali, pentru a se exprima și a obține acces la resurse rare. Astfel, patronajul nu este doar ceva distribuit de elite, ci este și un lucru revendicat de păturile sărace ale populației”.

2014: Karl von Holdt, sociologul, la un protest comunitar în localitatea numită Trouble.
Fotografie de William Matlala.

Și totuși, actualele schimbări din peisajul politic al Africii de Sud s-ar putea dovedi semnificative – inclusiv cele produse după 16 august 2012, când poliția a omorât 34 de mineri aflați în grevă, în Marikana. Emblematic pentru democrația violentă a Africii de Sud, masacrul de la Marikana a declanșat și niște rupturi organizaționale, care au dus la slăbirea puterii CNA asupra sindicatelor din țară. Spre sfârșitul lui 2014, s-a format Frontul Unit, o largă coaliție de mișcări sociale progresiste, ce-și propunea o reîntinerire a stângii, iar Luptătorii pentru Libertate Economică, o facțiune desprinsă din CNA, care a adoptat un program de naționalism militant și redistribuție radicală, a zdruncinat bazele CNA. „Supremația CNA începe să se clatine”, afirmă von Holdt, dar avertizează că „viitorul este incert. În ciuda indicilor fracturării hegemoniei, CNA continuă să domine la nivel local, în comunități, și rămâne o organizație foarte puternică”.

> Bourdieu, Fanon și sociologia violenței

Diagnosticul lui von Holdt asupra democrației violente a Africii de Sud este strâns legat de efortul de a conceptualiza violența în termeni mai generali. Într-un convingător articol din *Current Sociology*, acesta explorează nivelurile înalte de violență asociate cu cadrul politic conflictual sud-african. Articolul este bazat pe colaborarea cu Michael Burawoy, publicată sub titlul *Conversații cu Bourdieu: Mișcarea Johannesburg*, [*Conversations with Bourdieu: The Johannesburg Moment*] (Wits University Press 2012). „Contribuția mea la acea carte”, explică von Holdt, „se axa pe o lectură a lui Bourdieu în raport cu Africa de Sud, pe încercarea de identificare a lipsurilor și a tăcerii din contribuțiile

sale. În același timp, a fost interesant să privesc Africa de Sud prin ochii lui Bourdieu, deoarece munca acestuia se bazează pe un extrem de bine exersat simț al ordinii și al modului în care aceasta se reproduce”.

În articolul său, von Holdt explorează disonanțele și rezonanțele dintre conceptul lui Bourdieu de violență simbolică și perspectiva lui Fanon asupra violenței coloniale. „În contextul colonial, violența simbolică nu funcționează în modul în care sugerează Bourdieu; nu este suficientă pentru a explica ordinea. Așa cum arată Fanon, este nevoie și de o violență reală. În același timp, însă, conceptul violenței simbolice ne ajută să înțelegem că atunci când Fanon vorbește despre rasismul și violența ordinii coloniale nu se referă doar la o violență fizică, materială, ci și la una simbolică”.

„Ce este interesant la acești doi gânditori este că Fanon, mai ales în opera sa târzie, s-a ocupat de domeniul ordinii coloniale și postcoloniale, acolo unde violența și modernitatea merg mână în mână; este un teren în care modernul este, indubitabil, și violent. Dar Bourdieu – dacă punem în paranteză experiențele sale anterioare din Algeria – este un produs al contextului occidental al unei societăți pacificate. Interesant mi se pare să mă întorc la Bourdieu, întrebându-mă dacă modernitatea occidentală chiar funcționează în modul propus de el. Eu nu sunt așa de sigur. Mai ales în contextul actualei crize din vest, ipotezele lui încep să se destrame. Ce se întâmplă cu noțiunea lui Bourdieu despre violența simbolică în contextul unui șomaj de masă, unde statul își retrace beneficiile, unde băncile și corporațiile sunt dominante? Începe să se destrame”.

>>

Seamănă această lectură cu ipoteza lui Jean și John Comaroff potrivit căreia Sudul global oferă o perspectivă privilegiată asupra funcționării lumii moderne? Von Holdt ezită. „Sunt puțin sceptic în această privință, deoarece Nordul a reușit întotdeauna să-și mențină excepționalismul. Aspectul fundamental rămâne cum reușește Nordul să domine producerea cunoașterii și extracția bogăției. Relația de dominație nu va dispărea. Și nu e ca și cum Sudul va începe, dintr-o dată, să domine Nordul”. Totuși, von Holdt insistă asupra nevoii unei regândiri fundamentale. „Anumite observații analitice și inovații conceptuale create cu referire la Sud pot implica o regândire a întregului aparat conceptual al Nordului, inclusiv a relației sale cu propriile realități”.

Este aceasta o paralelă la apelul lui Raewyn Connell pentru crearea unei teorii specifice sudului planetar? „Prefer să mă gândesc la creația teoretică propriu-zisă din Sud. Este dificil să-mi imaginez o metodă cu totul alternativă de gândire, pentru că modul nostru de a gândi este deja vestic. Cum și de unde recuperezi o cunoaștere alternativă?” Faptul că sociologia sud-africană a fost dezvoltată de persoane legate prin limbă și istorie de metropolele sistemului mondial are ramificații semnificative pentru producerea de cunoaștere, susține acesta. „Sunt unul dintre descendenții elitei coloniștilor albi. Aceasta e baza de la care pornesc. Suntem atât de legați de formele occidentale de cunoaștere încât trebuie să gândim prin ele și împotriva lor; totuși, alții pot explora recuperarea unei gândiri indigene care are putea duce la interacțiuni importante”.

> Sociologia publică în Africa de Sud post-apartheid

De la limitele sociologiei occidentale, conversația noastră se îndreaptă spre provocările sociologiei publice în contextul confuz și paradoxal al Africii de Sud post-apartheid. Von Holdt, a cărui carieră a pendulat între activism și viața academică, insistă că sociologia publică nu poate fi doar o activitate de opoziție. „Sociologul progresist se vede adesea participând activ la toate curentele și mișcările subterane și marginale; acestea sunt forțele privilegiate de analiza sociologică progresistă și prin care disciplina poate

căpăta o relevanță politică”. Centrul de cercetare al lui von Holdt, SWOP, a fost fondat pe această viziune, în strânsă colaborare cu uniunile sindicale militante ale COSATU din anii 1980. Dar, odată cu tranziția la democrație, SWOP a început să colaboreze cu ministerele guvernamentale progresiste. Această experiență l-a făcut pe von Holdt să pună sub semnul întrebării utilitatea unei distincții atât de puternice între cercetarea asupra politicilor publice și sociologia publică. „Sociologia politicilor publice este considerată o afacere murdară unde ești plătit să produci rezultate pe care le doresc oamenii de la putere. Practic, se consideră că nu face altceva decât să întărească status-quo-ul, în loc să promoveze schimbarea. Atunci când lucrezi cu sindicatele, adesea operezi pe terenul criticii, dar la sfârșitul zilei, ceea ce vor ele este o cunoaștere relevantă din punct de vedere al politicilor publice, pe care o vor folosi apoi în negocieri. Au nevoie de soluții posibile la probleme date, iar aceasta este o problemă de politici publice. Astfel că, pentru mine, ideea că sociologia publică este cumva o formă pur progresistă de cunoaștere și, invers, că sociologia politicilor publice este pătată și coruptă, nu ține. Există un schimb constant între lumea rebeliunii și lumea guvernării”.

În Africa de Sud de azi, a le spune celor aflați la putere adevărul a devenit și mai necesar: „ne aflăm, iarăși, într-o perioadă de prefaceri, de transformări. Practicile și principiile pe care le-am clădit cu sindicatele nu mai funcționează din cauza scindărilor apărute între ele. Vechile reguli nu mai funcționează, așa că practicile sociologiei publice se modifică tot timpul”. Pentru von Holdt, însă, asta nu înseamnă neapărat o reîntoarcere la o sociologie publică a opoziției. „Fie că vrei să te implici în modul de organizare a rezistenței în fața puterii sau în modul în care societatea este guvernată, te afli într-un compromis constant cu puterea. Iar asta este întotdeauna o poziție inconfortabilă. Firește că unii se simt mai în largul lor nefăcând altceva decât să adopte o poziție critică. Cu toate acestea, inovația conceptuală vine doar printr-o luptă continuă cu o realitate care te provoacă tot timpul”. ■

Adrese de corespondență:
Alf Gunvald Nilson <alfgunvald@gmail.com>
Karl von Holdt <karl@yeoville.org.za>

> Economia solidarității

Un interviu cu Paul Singer

Paul Singer este unul dintre cei mai reputați intelectuali ai economiei solidarității din Brazilia și din lume. Printre lucrările sale se numără: *Dezvoltare și criză* [*Desenvolvimento e Crise*] (1968), *Dezvoltare economică și evoluție urbană* [*Desenvolvimento Econômico e Evolução Urbana*] (1969), *Dinamica populației și dezvoltarea* [*Dinâmica Populacional e Desenvolvimento*] (1970), *Dominație și inegalitate: structura de clasă și distribuția veniturilor în Brazilia* [*Dominação e desigualdade: estrutura de classes e repartição de renda no Brasil*] (1981) și *Introducere în economia solidarității* [*Introdução à Economia Solidária*] (2002). S-a născut la Viena, în Austria și în 1940 s-a mutat în Brazilia. În 1953, la 21 de ani, Singer a militat pentru Sindicatul oțelarilor din São Paulo și a fost liderul unei greve istorice care a durat mai mult de o lună. În 1960, îmbinând activitățile militante și intelectuale, și-a început cariera de profesor de sociologie și economie la Universitatea din São Paulo. Simultan, a studiat demografia la Universitatea Princeton. La finalul acelui deceniu, dictatura militară i-a suspendat drepturile politice, dar Singer a contribuit la înființarea renumitului think tank *Centrul brazilian de analiză și planificare* [*Centro Brasileiro de Análise e Planejamento*] (CEBRAP). Reîntors la catedră, a sprijinit lansarea Partidului muncitorilor (numit PT), devenind ulterior secretar municipal pentru planificare urbană al orașului São Paulo și apoi secretar național pentru economia solidarității. În cele ce urmează își descrie experiența legată de economia solidarității și explică în ce mod astfel de inițiative pot contribui la crearea unei lumi mai egalitare. Paul Singer este interviuat de Gustavo Taniguti, cercetător asociat în program postdoctoral la Universitatea din São Paulo și de Renan Dias de Oliveira, profesor la Fundația Santo André, Brazilia.

| Paul Singer.

GT&RO: În 1969, împreună cu Fernando Henrique Cardoso, Octávio Ianni, José Arthur Giannotti, Juarez Brandão Lopes și Francisco de Oliveira, ați fondat Centrul brazilian de analiză și planificare [*Centro Brasileiro de Análise e Planejamento*] (CEBRAP) - un grup de intelectuali cu vederi critice, care a funcționat în timpul celor mai represivi ani ai regimului militar. Cât de importantă a fost această inițiativă pentru dezbaterea sărăciei în Brazilia?

PS: La vremea respectivă, am făcut într-adevăr cercetări pe tema sărăciei, pentru că ne-am dat seama că era cea mai presantă dintre problemele majore ale țării, dar nu cunoșteam reversul medaliei – prosperitatea, bogăția sau cum vreți să-i spuneți. De aceea, nu aveam posibilitatea de a măsura inegalitatea așa cum o putem face astăzi, nu aveam acces la toate informațiile necesare. În perioada aceea, principala problemă socială în Brazilia – cel puțin din punctul nostru de vedere, al celor

>>

de la CEBRAP – aş spune că era excluziunea. Iar excluziunea este aproape întotdeauna rezultatul sărăciei.

GT&RO: *După aproape zece ani de persecuție politică, în 1979, v-ați reluat activitățile academice după ce regimul militar vă forțase să vă retrageți, iar în 1980, ați participat la lansarea Partidului muncitorilor [Partido dos Trabalhadores]. Ce a determinat, la vremea respectivă, discuția despre economia solidarității și cooperative? Cum v-ați implicat în acest subiect?*

PS: De fapt, pe atunci nimeni din CEBRAP nu avea contacte cu economia solidarității, cred că era un subiect necunoscut. Mult mai târziu am aflat că economia solidarității a fost inspirată de Biserica Catolică. Termenul de economie a solidarității a fost creația economistului chilian Luiz Razeto. El a scris câteva cărți pe această temă. Acum este pensionat, dar continuă să scrie frecvent despre acest subiect. Înființarea Partidului muncitorilor în 1980, la scurtă vreme după amnistia din 1979, nu a fost legată de dezbateră despre economia solidarității. Interesul meu pentru acest subiect a venit dintr-o inițiativă personală. Ca mulți alții, și eu am fost profund impresionat de dispariția subită a așa-numitului „socialism real”. Foarte curând după căderea Zidului Berlinului în 1989, regimurile politice din multe state s-au prăbușit unul după altul. În interiorul Partidului muncitorilor, prăbușirea așa-zisului „socialism real” a declanșat o criză ideologică. A fost o provocare uriașă pentru noi, ca partid socialist care dorea să clădească o societate diferită în Brazilia. Am dedicat mult timp și multă energie pentru a crea ceea ce noi numeam „socialismul democratic”.

În anii '90, Brazilia s-a confruntat cu o criză fără precedent, care a afectat mai ales sistemul național de ocupare a locurilor de muncă: 60 de milioane de locuri de muncă au dispărut pur și simplu în timpul crizei. Am fost extrem de preocupat de această problemă pentru că în Brazilia nu se mai atinsese niciodată o asemenea rată a șomajului. Apoi, dintr-o dată, milioane de angajați în industrie au început să-și piardă slujbele, casele și veniturile. A fost o adevărată tragedie socială și de aceea am fost invitat de biserică să vizitez o parte din cooperativele care se întemeiau în Brazilia la momentul respectiv. *Caritas*, un fel de braț social al bisericii catolice, a creat peste 1000 de cooperative muncitorești, multe formate din șomeri. Vizitând multe dintre aceste cooperative, am descoperit răspunsul la dificila întrebare privind semnificația democrației sociale. Întrucât aceste cooperative erau înființate de șomeri, nu aveau nici șefi, nici ierarhii. Totul se făcea în mod colectiv, pe baze de egalitate. Am scris câteva articole în ziarul *Folha de S. Paulo*, printre care și unul intitulat *Economia solidarității: o armă împotriva șomajului*. Eu nu cream atunci o mișcare nouă, ci doar o descopeream.

GT&RO: *În același context, care au fost orientările dumneavoastră teoretice în dezbateră despre economia solidarității?*

PS: Aș spune că principalul punct de referință a fost istoria socialismului, începând cu socialiștii utopici. Este interesant,

fiindcă obișnuiam să citesc mult Marx, Rosa Luxemburg și alți autori marxiști, dar nu socialiști utopici. Când studenții de la unul din cursurile mele de la o universitate de aici din São Paulo m-au rugat să le spun mai multe despre acești autori, am început să citesc opera lui Robert Owen. Am găsit-o admirabilă și am adoptat-o ca punct de referință.

GT&RO: *Când ați devenit secretar pentru planificare urbană în São Paulo, în mandatul Luizei Erundina (1989-1993), politicile locale de eradicare a sărăciei aveau legătură cu economia solidarității? Dacă da, în ce fel?*

PS: Inițial, nu, dar ulterior au ajuns să aibă legătură. São Paulo este cel mai mare oraș din America Latină, o metropolă enorm de întinsă și inegală, iar guvernul din vremea aceea a fost primul guvern de stânga care a ajuns la conducerea orașului, primul care a avut o femeie primar. Mai mult decât atât, Luiza Erundina provenea dintr-o familie săracă din Paraíba, un stat din nord-estul Braziliei. A devenit membru al Partidului muncitorilor și a ajuns lider în foarte scurt timp. Evident, în timpul mandatului ei, sărăcia a fost principala noastră țință, fiindcă trebuia să depășim criza din anii '80. Țin minte că primarul, syndicatele muncitorești și cu mine ne consultam despre cum puteam să reducem rata șomajului. Mai târziu Lula mi-a spus că syndicatele nu puteau să sprijine șomerii, fiindcă nu știau cum să-i gestioneze. În opinia lui, syndicatele puteau sprijini doar membrii activi ai cooperativelor. O abordare obiectivă. La rândul lor, angajații își ofereau ajutorul în schimbul reducerii de taxe, ceea ce era imposibil, întrucât acest lucru ar fi afectat bugetul serviciilor de bază, precum educația și sănătatea.

Așadar, era un context foarte dificil. Mai întâi am creat un grup de lucru care să desfășoare primul recensământ al persoanelor fără adăpost, doar ca să-i salveze de la a muri de foame! Mai târziu am creat cooperativele care selectau materialele reciclabile din deșeuri. Acesta a fost începutul economiei solidarității. În special cu ajutorul *Caritas* am aflat ce însemna cu adevărat economia solidarității. Am hotărât să adoptăm în proporție de 100% principiile cooperativismului și până în 1996 am ajuns să mă conving că o expresie a socialismului democratic este chiar cooperativismul.

GT&RO: *În anii 2000, au luat ființă două platforme importante pentru dezbateră și planificarea economiei solidarității: Forumul brazilian pentru economia solidarității [Fórum Brasileiro de Economia Solidária] și Secretariatul național pentru economia solidarității [Secretaria Nacional de Economia Solidária], organism aflat în subordinea Ministerului muncii și ocupării forței de muncă. Ne puteți vorbi despre contextul politic în care au fost create? În ce fel sprijină aceste platforme economia solidarității la nivel național, statal și municipal?*

PS: Era o perioadă cu o rată ridicată a șomajului, deși situația nu era chiar atât de gravă ca în anii '80. Guvernul Cardoso avea orientări puternic neoliberale în multe privințe. Cel mai important obiectiv al guvernului era să lupte împotriva inflației, ceea ce a și făcut, majorând ratele dobânzilor, dar acest lucru a

generat șomaj – care nu le lasă muncitorilor decât o mică marjă de negociere.

Când Lula a fost ales în 2002, era deja convins că economia solidarității avea să fie inclusă în programul său de guvernare. Partidul Muncitorilor a adoptat economia solidarității, iar aceasta încă figurează în platforma partidului. La începutul mandatului prezidențial al lui Lula, susținătorii economiei solidarității au început să organizeze reuniuni naționale, pledând pentru crearea unui secretariat în cadrul Ministerului muncii și ocupării forței de muncă, care a fost creat rapid, în 2003. Ne-a luat câteva luni să obținem aprobarea Parlamentului, dar în iunie 2003, a fost în sfârșit înființat *Secretariatul național pentru economia solidarității*. Forumul brazilian pentru economia solidarității era legat de Secretariat, întrucât firește că nu am fi introdus nicio măsură fără sprijin social. N-ar fi avut niciun rost. Prin intermediul Forumului, toate politicile sunt rezultatul interacțiunii cu organizațiile sociale, care oferă raportări „la cald” despre problemele, revendicările și solicitările economiei solidarității.

Astăzi, economia solidarității traversează întreaga țară, de la Amazon către sud. Nu este atât de dezvoltată pe cât ne-am dori, dar nici nu mai este un curent de dimensiuni reduse. Pe lângă Secretariat, în baza aceleiași legi, a fost creat un Consiliu național, ai cărui participanți provin în cea mai mare parte din Forum.

Secretariatul își utilizează bugetul pentru a promova și sprijini cooperativele de economie a solidarității. Asta s-a întâmplat mai ales în primul mandat al lui Rousseff, când am participat la programul *Brazilia fără sărăcie* [*Brasil sem Miséria*]. Cinci sau șase ministere au luat parte la program. Secretariatul a fost răspunzător pentru incluziunea productivă în zonele urbane, generând oportunități de creare de cooperative pentru toți cei potențial interesați. Estimăm că această măsură a ajutat la ieșirea din sărăcie a circa o jumătate de milion de familii. Dar nu noi am fost prima țară care a avut un sprijin instituțional oficial pentru economia solidarității, ci Franța. În 2001, la primul Forum Social, ne-am întâlnit cu ministrul francez al economiei solidarității.

GT&RO: Ne puteți explica în ce fel au apărut incubatoarele din universități?

PS: Incubatoarele au apărut inițial în Statele Unite. Ele sunt importante în măsura în care stimulează studenții și profesorii să creeze întreprinderi în mediul universitar. Funcționează foarte bine. Universitatea Federală din Rio de Janeiro a înființat primul său incubator pentru economia solidarității în 1994. Incubatoarele noastre sunt diferite, întrucât nu sunt axate pe știință, ci sunt mai mult interesate de probleme sociale. După o perioadă de câțiva ani, am văzut cum multe dintre cooperativele de succes au fost reproduse în favelele din Rio, iar acum multe dintre universitățile publice din Brazilia au propriile lor incuba-

toare, cu sprijinul Secretariatului. În prezent avem 110 incubatoare în universitățile braziliene. Acestea sunt foarte cunoscute și au, de asemenea, un impact puternic asupra universităților, pentru că studenții angajați în incubatoare vin din diverse zone de studiu: economie, geografie, științe sociale și inginerie. Dar sunt în mare parte studenți din clasa de mijloc, care iau pentru prima dată în viața lor contact cu cele mai sărace comunități și caută modalități de a le sprijini. Ceea ce are un impact pozitiv asupra întregului campus universitar.

GT&RO: În opinia dumneavoastră, care sunt avantajele organizării economice guvernate de asociațiile de muncitori? Și care sunt provocările cu care se confruntă economia solidarității în Brazilia astăzi?

PS: Aș spune că principalul avantaj este democrația. Oamenii lucrează împreună, respectându-se unul pe celălalt, fără să concureze. Harta noastră despre economia solidarității arată că în Brazilia avem aproximativ 30.000 de cooperative active, în care sunt implicate circa trei milioane de persoane. Și avem sprijin din partea unor segmente importante ale societății, precum Biserica Catolică, *Uniunea centrală a muncitorilor* [*Central Única dos Trabalhadores*] (CUT) și universități. Este o experiență socială foarte nouă și stimulativă.

Dintre provocările cu care se confruntă economia solidarității în Brazilia, cea mai importantă constă în faptul că întreprinderile economiei solidarității sunt oarecum fragile. Multe dintre ele dispar în cinci ani. În general, întreprinderile mici au o viață scurtă. Dar firește că nu toate sunt mici. De pildă, avem *Fabrici recuperate* [*Fábricas Recuperadas*] - atunci când o fabrică în faliment este recreată și înlocuită de o cooperativă. În Brazilia avem 67 de *Fabrici recuperate*, iar în Argentina veți găsi mult mai multe.

GT&RO: Cum vedeți economia solidarității în Brazilia prin comparație cu alte experiențe din America Latină și din lume?

PS: Încă învăț despre economia solidarității aproape în fiecare zi. La nivel local, combaterea fragilității întreprinderilor este o mare provocare și elementul cultural este, de asemenea, foarte important. Conflictele interne și dezacordurile dintre grupuri pot fi decisive în ceea ce privește succesul sau eșecul unei întreprinderi. Trebuie să știm cum să evităm conflictele – și mai mult decât atât, cum să le soluționăm. Nu știu cât de important este factorul cultural pentru economia solidarității în lume, dar în mod sigur o comparație cu alte țări, precum Africa de Sud, Filipine, Coreea de Sud – și multe altele din Europa și America Latină – ar fi importantă pentru crearea unui mediu de lucru democratic. Trebuie să învățăm din experiența acestor țări. ■

Adresa de corespondență:
Gustavo Taniguti <gustavotaniguti@gmail.com>

> Uralungal,

cea mai veche societate cooperativă din India

de **Michelle Williams**, Universitatea din Witwatersrand, Africa de Sud, membru al Comitetului ISA de Cercetare a Dezvoltării Forței de Muncă (RC44)

| O construcție fragilă a Uralungal, cea mai veche cooperativă de muncitori din India.

In Kerala, India, o societate cooperativă remarcabilă a muncitorilor a sfidat predicțiile principalilor economiști din ultimii 90 de ani. Societatea Cooperativă a Contractelor de Muncă Uralungal [Uralungal Labour Contract Cooperative Society] (ULCCS), o societate de construcții deținută de muncitori, cu 2000 de membri, participă la proiecte majore de infrastructură, cum ar fi drumuri, poduri și complexe de locuințe. Numită după așezarea Uralungal din regiunea Malabar, în nordul Kerala, societatea Uralungal a desfășurat activități de pionierat în producția alternativă la nivel local, exemplificând calitățile economiei solidarității, cum ar fi democrația, echitatea, solidaritatea, reciprocitatea și rețelele integrative. Aceste principii sunt codificate în construcția societății menționate, atât prin etosul membrilor, cât și prin normele interne, care stabilesc ca obiectiv principal al societății deservirea

acestora – adică a muncitorilor cooperativei – prin asigurarea unui loc de muncă sigur, plin de satisfacții și bine remunerat. Pentru a atinge acest obiectiv, societatea a desfășurat activități de pionierat pentru organizarea democratică a locului de muncă și redistribuirea egalitară, chiar și în contextul unui sector cu competitivitate ridicată, dominat de contractori de dimensiuni mari, în căutare de profit (și adeseori corupți).

Angajamentul ULCCS față de principiile democratice și egalitare provine din perioada de constituire a societății, la începutul secolului XX. În anii 1930 și 1940, Uralungal se afla în centrul turbulențelor politice, atunci când mișcările puternice ale țăranilor și muncitorilor s-au extins în Malabar, iar mișcarea naționalistă s-a radicalizat și Partidul Comunist a apărut ca forță hegemonică în regiune. În perioada de debut a societății, radicaliza-

rea Malabar-ului a ajutat la modelarea etosului unei economii alternative, având la bază un model decizional democratic, subordonarea surplusului obiectivelor sociale, sustenabilitatea ecologică și producția colectivă. De-a lungul anilor, societatea și-a utilizat modul democratic de organizare, modelul decizional colectiv și etosul alternativ al membrilor înaintea profitului pentru a gestiona creativ orice nouă provocare.

Majoritatea economiștilor consideră că, indiferent dacă societățile cooperative apar, supraviețuiesc și prosperă, acestea se vor transforma rapid într-o firmă capitalistă tipică, pierzând orice principii superioare legate de controlul și proprietatea muncitorilor. În pofida acestor argumente, performanța actuală a societăților cooperative ale muncitorilor, cum ar fi ULCCS, reprezintă o sursă de inspirație, iar experiența acestora oferă lecții valoroase pentru viitoare demersuri în acest sens.

>>

La baza succesului ULCCS stă angajamentul față de democrația directă și participativă existentă în cadrul societății. În continuare, mă voi concentra asupra rolului democrației participative în asigurarea succesului acestui tip de societate cooperativă.

> Procesul decizional și democrația muncitorilor

Cum asigură societățile cooperative coordonarea strictă și producția eficientă fără tehnicile capitaliste tipice privind disciplina și stimulentele? Cum se asigură acestea că deținerea proprietății de către muncitori nu subminează puterea supervisorilor sau nu conduce la eschivarea muncitorilor de la îndeplinirea responsabilităților? Mai precis, cum a reușit ULCCS să aibă succes în crearea unui amestec judicios de ierarhie și participare? Pentru a răspunde acestor întrebări, trebuie să aruncăm o privire asupra experiențelor ULCCS în dezvoltarea unui proces de muncă atât eficient, cât și participativ.

În ULCCS, muncitorii aleg comitetul de directori în cadrul unei adunări generale anuale, cu ocazia căreia discută și raportul detaliat al societății pe anul anterior. Această adunare generală nu este o formalitate, iar realegerea comitetului de directori nu este predeterminată. Odată cu alegerea directorilor, le este acordată autonomie în gestionarea contractelor, alegerea tehnologiilor, alocarea muncitorilor în diferite locații și alte decizii de rutină. Astfel, directorii sunt managerii societății, ceea ce înseamnă că managementul este ales de muncitori – în contrast clar cu corporațiile capitaliste, unde managerii sunt numiți de o conducere care nu este aleasă prin vot direct.

Șantierelor sunt conduse de lideri aleși din rândul muncitorilor, printr-un proces de selecție a celor cu abilități manageriale dovedite și care se bucură de un respect larg în cadrul acestora. Muncitorii și diriginții de șantier au un dialog continuu cu privire la diviziunea muncii și procedurile aferente fiecărei locații – de exemplu în cadrul unor prânzuri de lucru colective (pregătite de cooperativă). Deși are la bază

deliberări incluzive, odată ce o decizie este luată, toată lumea trebuie să o respecte. Nerespectarea instrucțiunilor șefului de echipă, neglijarea responsabilităților, neregulile financiare sau problemele de performanță pot conduce la acțiuni disciplinare – deși astfel de acțiuni sunt rareori necesare.

Procese democratice sunt menținute prin comunicarea periodică în cadrul societății. Șefii de echipă participă la reuniuni zilnice cu comitetul de directori. Toți șefii de echipă, membrii comitetului și personalul tehnic participă la reuniuni săptămânale, iar toți muncitorii participă la reuniuni lunare, unde sunt prezentate noile evoluții și unde membrii societății pot discuta aspectele criticabile. Situațiile financiare integrale sunt discutate la adunările generale anuale. Deși multitudinea de reuniuni necesită timp și energie, acestea asigură percepția de proprietate colectivă, solidaritate și misiune comună, conducând la creșterea productivității.

> Participarea și competitivitatea pieței

Provocarea majoră pentru ULCCS în competiția cu contractorii privați este că societatea cooperativă nu poate diminua costurile prin limitarea beneficiilor muncitorilor sau înșelând beneficiarii în privința materialelor și specificațiilor. ULCCS a considerat întotdeauna respectarea prevederilor contractuale un principiu sacrosanct, fapt care a contribuit la reputația impresionantă a acesteia. Dar, având în vedere că proiectele publice în India sunt notorii pentru corupție și manipulare, aceste limitări creează un impediment serios pentru ULCCS.

Avantajul competitiv al ULCCS este reprezentat de productivitatea ridicată a muncii, determinată de utilizarea eficientă a tehnologiei, meticulozității și abilităților muncitorilor – elemente vitale în procesul de construcție, care presupune o intensitate ridicată a muncii. De exemplu, calitatea și costul unui drum normal pietruit depind de grosimea diferitelor straturi, de adezivitatea lutului roșu, consistența amestecului de gudron și aplicarea oportună a acestuia pe stratul de metal.

Fiecare pas necesită abilități, meticulozitate și angajament din partea muncitorilor. În construcții, lucrările de betonare necesită, de asemenea, cooperare aprofundată între muncitori. Mai mult, muncitorii motivați să respecte termenele lucrărilor și să evite consumul inutil de materiale sunt esențiali pentru finalizarea la timp a proiectelor ULCCS. Astfel, abilitățile și angajamentul muncitorilor – nu numai ale supervisorilor și managerilor – sunt principalele active ale acesteia. ULCCS a priorizat participarea activă la luarea deciziilor, menținând, în același timp, pachetele generoase de remunerare și condițiile pozitive de muncă.

Mecanizarea a transformat șantierele și multe meserii în construcții nu au mai fost necesare sau au devenit depășite tehnologic. Mai mult, schimbarea ritmului de muncă în condițiile mecanizării ar putea altera implicarea muncitorilor și solidaritatea acestora. Conștientă de aceste pericole, ULCCS a răspuns prin aprofundarea democrației în trei moduri, cu un angajament mai puternic față de consultările deschise și transparente, re-prioritizarea feedback-ului muncitorilor și îmbunătățirea programelor de dezvoltare a calificărilor.

Un alt pericol în stare latentă este erodarea angajamentului muncitorilor contemporani. Până recent, majoritatea membrilor ULCCS au fost rude ale generației de pionierat, dar astăzi mulți muncitori nu mai sunt legați de comunitatea locală. Mulți participanți sunt preocupați de calitatea deliberărilor în cadrul adunărilor generale anuale, iar disponibilitatea muncitorilor să desfășoare activități suplimentare a scăzut. Nu există nicio altă soluție facilă în raport cu această tendință decât educația continuă despre istoria societății, tradițiile sale de angajament și sacrificiu și principiile care au transformat ULCCS în ceea ce este astăzi. Astfel, supraviețuirea ULCCS ca societate cooperativă autentică ține de politicile acesteia. ULCCS trebuie să genereze valori de cooperare într-o societate dominată de valori de piață. ■

Adresa de corespondență:
Michelle Williams <michelle.williams@wits.ac.za>

> Cooperativele Mondragon

Succese și provocări

de **Sharryn Kashmir**, Universitatea Hofstra, SUA

Faliment al emblemei companiei Mondragon, marea divizie de electrocasnice Fagor.

Adesea, Mondragon din regiunea bască a Spaniei – în general considerată cea mai de succes întreprindere din lume de tipul cooperativei private deținute de angajați – este prezentată ca model. Inițiat în 1950 ca un proiect al Acțiunii Catolice, astăzi Grupul Mondragon include 257 de conține financiare, industriale, de desfacere cu amănuntul, și cercetare și dezvoltare, cu aproximativ 74000 de persoane angajate. Cooperativele produc orice, de la echipamente comerciale pentru bucătării (sub emblema brandului Fagor) la roboți industriali; gigantul în desfacerea cu amănuntul Eroski are 2000 de puncte de vânzare în întreaga Europă; iar banca Caja Laboral și cooperativa de securitate socială furnizează servicii financiare membrilor și companiilor afiliate. Cooperativele nu sunt sindicalizate și nu au acționariat extern. În schimb, fiecare lucrător sau manager investește în calitate de membru al firmei și are un vot în adunarea generală a acesteia. Fiecare cooperativă este reprezentată la Congresul Cooperativelor, unde sunt adoptate planurile și deciziile de afaceri la nivel de sistem.

Mărima și succesul fac ca Grupul Mondragon să fie unic printre experimentele cooperativiste, oferind, de asemenea, numeroase alte motive pentru a fi admirat. Cooperativele au menținut locurile de muncă ale membrilor în Țara Bascilor din Spania chiar și pe parcursul crizei economice. Manifestând un spirit al solidarității, membrii au acceptat tăieri de salarii, au investit fonduri suplimentare și au realizat transferuri între cooperative, când a fost necesar. Cel mai mare salariu managerial la Mondragon este limitat la aproximativ nouă salarii ale celui mai puțin plătit membru, o diferență nesemnificativă prin comparație cu rata generală din Spania care este de aproximativ 127:1. Principiul central al Mondragon, suveranitatea muncii asupra capitalului, este vizibil în distribuirea surplusului în conturile de capital ale membrilor deschise la Caja Laboral, sub formă de economii private, dar care sunt disponibile pentru investițiile în grupul de cooperativă.

Dar, în timp ce Mondragon este deseori un exemplu de pornire pentru toți cei care vor o realitate alternativă la capitalism,

In urma crizei financiare și a protestelor anti-austeritate, s-a remarcat un interes crescut în SUA și Europa pentru cultivarea relațiilor sociale non-capitaliste și a economiilor de solidaritate: oameni de știință și susținători au argumentat că cooperativele private, deținute de angajați, protejează locurile de muncă, oferă muncitorilor controlul și încurajează solidaritatea. Aceste transformări, sugerează ei, cultivă semințele socialismului, ori măcar ale unui capitalism democratic și just – un mesaj binevenit după decenii de neoliberalism virulent.

întrebările critice despre organizarea și ierarhizarea lucrătorilor în cooperative, condițiile și categoriile de muncă sunt prea des ignorate.

Cu toate că aceste cooperative sunt concentrate în regiunea bască, Mondragon a devenit globală în 1990, iar acum controlează cam 100 de subsidiare și societăți pe acțiuni în străinătate, majoritatea în țări post-socialiste sau aflate în curs de dezvoltare, cu salarii scăzute sau piețe în expansiune. Aceste firme nu sunt deținute de lucrători, iar angajații nu se bucură de aceleași drepturi ca și membrii cooperativelor, ci sunt muncitori salariați. Chiar și în Țara Bascilor din Spania, cooperativele industriale și de desfacere cu amănuntul angajează un număr semnificativ de muncitori temporari cu contracte pe perioadă scurtă. În prezent, doar aproximativ o jumătate din afacerile Mondragon sunt cooperative și doar o treime din angajații săi sunt membri.

În 2013, Fagor Electrodomésticos (divizia de electrocasnice) s-a declarat în faliment, o victimă a crizei financiare din 2008 care a șocat piața imobiliară și sectorul de electrocasnice din Spania. Grupul Mondragon a sprijinit financiar câțiva ani Fagor dar investițiile brand-ului în 18 fabrici distribuite în șase țări s-au transformat într-o adevărată povară, până când cooperativele afiliate Mondragon nu au mai fost dispuse să salveze Fagor. Falimentul a amenințat 5600 de locuri de muncă (rămase din 11000, câte erau înainte de criză).

Momentul a marcat puternic orașul Mondragón, cu o populație de 25.000 de locuitori. Membrii Fagor din Mondragón și din orașele învecinate s-au pensionat anticipat sau au solicitat transferuri către alte cooperative, dar muncitorii locali cu contract și aproape 3.500 de angajați ai subsidiarelor Fagor nu au beneficiat de protecție similară. Soarta lor, dar și situația angajaților din alte subsidiare ale cooperativei, sunt la fel de mult o parte a poveștii Mondragon ca și principiile cooperativei, structurile democratice și distribuția surplusului către membri.

În Varșovia, Polonia, greva din 2008 generată de salariile scăzute și represiunea anti-sindicală a ridicat întrebări despre forța de muncă pe trei niveluri a companiei Fagor, cu membri ai cooperativei în Țara Bascilor, lucrători temporari în întreaga Spanie și muncitori salariați în subsidiare. Oare siguranța locului de muncă, salariul decent și participarea lucrătorilor în Țara Bascilor nu se sprijină pe o exploatare a altora în altă parte?

Un studiu asupra subsidiarelor Mondragon din China, care a comparat fabricile deținute de cooperativă cu firmele deținute de capitalul străin, a arătat că salariile sunt mici, programul lung, iar condițiile dure. La fel ca și competitorii lor capitaliști, cooperativele Mondragon au investit în China pentru a produce

ieftin bunuri ce necesită muncă intensivă și pentru a fi aproape de piețele emergente – o strategie acceptată de membrii cooperativei atunci când au votat un parcurs internațional.

Pot fi subsidiarele convertite în cooperative? Deosebirile dintre cadrele legislative naționale fac acest lucru dificil, cu toate că la Congresul Cooperativei din 2003 s-a făcut apel la „expansiune socială” pentru a extinde participarea și democrația. Organizația non-profit a Mondragon speră să întărească o rețea globală a economiei sociale, ajutând Uniunea Oțelarilor să dezvolte cooperative sindicalizate în SUA și colaborând cu o spălătorie industrială recent-lansată din Pittsburgh. Totuși, subsidiarele Mondragon încă operează la fel ca firmele obișnuite, chiar dacă dorința lor nu este de maximizare a profitului acționarilor, ci de a prezerva cooperativele și locurile de muncă în Țara Bascilor.

Mulți analiști au încredere că grupul Mondragon îi tratează bine pe cei care nu sunt membri, argumentând cu eforturile făcute pentru educarea muncitorilor în Mexic și conversia în cooperativă a unei întreprinderi private în Galicia, Spania. Alții argumentează totuși că strategia globală a Mondragon demonstrează că cooperativele nu pot supraviețui într-o mare capitalistă: în fața concurenței, cooperativele degenerază în firme capitaliste ori se prăbușesc.

Oricum, aceste probleme au o lungă istorie. Spre sfârșitul anilor 1980, am descoperit că condițiile muncii de jos, organizarea și ierarhizarea participării în procesul decizional și identificarea lucrătorilor în cooperativa Fagor nu erau mai bune decât cele dintr-o fabrică capitalistă din vecinătate cu o forță de muncă sindicalizată. Mai mult decât atât, membrii cooperativei arătau o solidaritate redusă cu Mișcarea muncitorească bască – la acea dată, parte a coaliției activiștilor de stânga. Ca și instituție, Mondragon s-a ținut departe de aceste politici, iar membrii cooperativei au rămas la program în timp ce muncitorii din sectorul local metalurgic intraseră în grevă.

Mondragon poate apărea ca un sanctuar al non-capitalismului, dar din experiența sa concretă se desprind lecții importante, în special dacă ne raportăm la lucrători - membri, lucrători cu contract, muncitori salariați – și la mișcarea clasei muncitoare. Care este rolul cooperativelor în construirea a unei mișcări sociale muncitorești la scară largă și cum poate impulsul egalitarist al Mondragon să consolideze o viziune politică cuprinzătoare? Mondragon oferă un punct de început în gândirea despre non-capitalism – dar constituie un exemplu la fel de valabil atât pentru grelele întrebări pe care le ridică cu privire la clasă și putere cât și pentru modelul alternativ de afaceri pe care îl întruchipează. ■

Adresa de corespondență:
Sharryn Kasmir <sharryn.m.kasmir@hofstra.edu>

> Mișcarea anti-intermediar în Grecia

de **Theodoros Rakopoulos**, Universitatea din Bergen, Norvegia¹

Cartofi de vânzare în Salonic.

de cooperativizare informală, în special între 2011 și 2014.

În Salonic (al doilea oraș ca mărime din Grecia), mulți locuitori ai centrului orașului și ai unor suburbii populare au avut de câștigat din mișcarea „anti-intermediar”. Participanți neplătiți coordonau cooperative locale în distribuția alimentelor, sprijinind producători agricoli la vânzarea hranei direct consumatorilor, în piețe agroalimentare improvizate, în aer liber. În 2012 – 2013, nu mai puțin de 80 asemenea grupuri operau în Grecia; doar în Salonic, în perioada de apogeu a mișcării și în debutul cercetării de teren, în a doua jumătate a lui 2013, existau în jur de zece astfel de piețe „fulger” care se constituiau în fiecare duminică, numărând mii de participanți.

Cooperativele au fost adesea răspunsul fundamental în fața crizelor economice de tipul celei prin care trece Grecia de șase ani încoace, oferind o plasă de siguranță pentru muncitori, salvând locuri de muncă în perioade de tranziție sau recesiune, de la criza americană din anii 1930, la neajunsurile post-socialiste din Europa de Est la începutul anilor '90, la criza care a lovit Argentina în 2001. Cum Grecia s-a confruntat cu o recesiune continuă – cu rate ale șomajului ce depășeau 27% în 2015 – o serie de mobilizări a alimentat o rețea puternic politizată de cooperative informale, inspirându-se din aranjamentele sociale ale vieții de zi cu zi pe timp de criză, precum și o vocală sferă politică. Grupuri de bază, dispersate de-a lungul Greciei, au manifestat un nou val de radicalizare prin construirea unei economii sociale bazate pe reciprocitate, intitulate uneori economie „solidară” sau „alternativă”.

În ultimii cinci ani, dezvoltarea acestei rețele informale de grupuri elementare a fost strâns legată de popularitatea în creștere a stângii grecești și de ascensiunea treptată la putere a Syrizei (Coaliția de extremă stângă). Totuși, această suprapunere generează acum o dificultate activiștilor: odată cu victoriile electorale ale Syrizei și decizia recentă a partidului de a accepta noi măsuri de austeritate, activiștii economiei solidare se confruntă cu noi provocări.

> Mișcarea în acțiune

Configurate cu precădere în jurul unor grupuri informale, aceste experimente – piețe de schimb și bănci de timp, precum și furnizarea de bunăstare socială în organizarea cooperativei, de tipul clinicilor sociale sau al farmaciilor – au oferit alternative la austeritate. Cartierele muncitorești și cele specifice părții inferioare a clasei de mijloc din orașele Greciei au cunoscut exemple vii

Această mișcare anti-intermediar a fost organizată în jurul cooperativelor informale care administrează distribuția de produse alimentare. Activiști urbani organizau piețe de producători în cartiere sărace și ale clasei mijlocii, înghesuindu-se în piețe publice, parcuri sau parcuri. Aceste piețe improvizate au fost amenajate cu scopul de a evita intermediarii de pe piață. Eliminarea adaosurilor samsarilor a făcut accesibile produsele agricole de sezon. Activiștii contactau fermierii din zonele rurale învecinate, invitându-i în piețele pe care le amenajau și stabileau cu aceștia colaborări pe termen lung. Activiștii se organizau într-o manieră reglementată, oricât de informală; fermierii vindeau produse agricole proaspete pentru doar jumătate din prețul obișnuit. Aceste asocieri erau legitime în contracte ce stipulau că fermierii nu vor vota Zorii Aurii (un partid neonazist, în prezent al treilea în Parlament), nici nu vor sprijini politici rasiste.

> Mișcarea în (relativă) hibernare

Astăzi, nevoile de bază ale multor gospodării locale sunt asigurate de această distribuție agricolă informală. Totuși, după un vârf către finalul lui 2013, anvergura, implementarea și chiar identitatea mișcării au fluctuat. Diverse grupuri anti-intermediar sunt inactive în prezent, întrunindu-se mai rar sau abandonând cu totul activitățile de piață.

Problema principală a mișcării anti-intermediar își are originea într-un context nefavorabil. Cooperativității înfruntă acțiuni ale organelor de poliție când nu reușeau să obțină autorizații pentru piețele lor înghesuite și unii fermieri au suportat amenzi pentru ocupare ilicită a spațiului public – o sancțiune legală înlesnită de către Asociația Piețelor Deschise din Salonic, un grup de presiune constituit de intermediari. Epuizarea a jucat de asemenea un rol: numeroși activiști au fost dezamăgiți de reticența fermierilor de a prelua un rol central în organizarea piețelor.

O a doua problemă este mai complicată, legată de îngrijorarea activiștilor cu privire la potențialul acestor operațiuni informale de a garanta reziliența. Mulți activiști au dezbătut cooperativizarea formală, însă aceasta ar fi necesitat un cadru politic și legislativ progresist.

Desigur, asemenea eforturi ar fi fost facilitate de un guvern progresist. La începutul lunii ianuarie 2015, în lunile premergătoare intrării la guvernare a Syrizei, mișcarea a început să intre într-o etapă de hibernare. Având de înfruntat constrângerile din partea statului și aflați în imposibilitatea de a convinge pe deplin fermierii să se implice într-o manieră ceva mai directă în mișcare, activiștii sperau la condiții mai favorabile pentru a lor „economie solidară”. Anticipând o schimbare în guvernare, activiștii s-au retras din eforturile de

consolidare a cooperativelor informale. Unii participanți la întruniri au exprimat îngrijorări privitoare la „asimilare”, dar majoritatea activiștilor economiei solidare se aștepta la un climat foarte diferit „odată ce stânga preia conducerea”, așa cum a formulat-o un activist. De fapt, multe întâlniri de grup se învârtteau în jurul ideii că „noi facem ceea ce statul ar trebui să facă”, iar un activist de vârf a sugerat într-o adunare ideea că „mișcarea s-ar putea lesne transforma într-o mobilizare a fermierilor asistată de un stat social”. Mai ales pe măsură ce membrii Syriza au început să participe (sau să „infiltreze” grupurile, după cum mi-a spus pe jumătate în glumă un activist), exista un sentiment clar că Syriza va consolida o „nouă eră pentru economia socială”.

> Syriza la putere

Anticipând alegerea sa, partidul a creat o organizație umbrelă menită să consolideze joncțiunile între grupuri și între grupuri informale și stat. Acest fapt a oferit publicitate internațională economiei solidare, ca un ecou al popularității Syrizei. Dar platforma partidului nu a vizat dezvoltarea mișcării la nivelul de bază. În schimb, am asistat la o situație complexă în care diverși activiști au devenit mai absorbiți de Syriza, în timp ce alții s-au îndepărtat cu totul de mișcare.

Între timp, economia solidară alimentară s-a redus treptat, atât în cifre, cât și în atractivitate, cu toate că unele autorități municipale progresiste au început să organizeze propriile piețe anti-intermediar. Cele mai multe grupuri elementare originare rămân în prezent într-o situație incertă, oscilând între ceea ce unii activiști au numit „asimilare”, iar alții „solidificare”. Descriind această transformare parțială a mișcării sub oblăduirea statului, unii activiști utilizează conceptul popular de „*anathesi*”, tradus aproximativ prin *atribuire*, și implementarea sa prin

politici de atribuire, reflectând ideea că mișcările elementare își pot oferi energia și potențialul unor politici elaborate, așadar ușurându-și activitatea.

Paradoxal, pe măsură ce economia socială cooperativă de la fața locului s-a articulat cu politicile progresiste ale unei guvernări de extremă stângă, Syriza la putere s-a dovedit un obstacol neașteptat în dezvoltarea economiei solidare, realitate ce are originea în contactele dintre partid și grupuri informale și, cel mai important, în speranța că stânga va sprijini economia solidară (edificatoare în acest sens, lozincă principală în alegerile din ianuarie a fost „speranța se apropie”).

Mobilizarea politică, sângele mișcării de solidaritate, s-a depreciat, însă o urmă importantă a mișcării anti-intermediar este încă vizibilă în peisajul civil și politic din Salonic. Clinicile sociale și farmaciile rămân active și sunt relativ reglementate, în timp ce un magazin cooperativ de produse alimentare înființat de mișcarea anti-intermediar a fost de mare succes. Între timp, eșecul jalnic al Syrizei în curmarea austerității – lansarea de către partid a unui nou pachet de măsuri de recuperare și măsuri de austeritate – a decredibilizat stânga instituțională în ochii multor participanți la economia solidară, poate amplificând distanța dintre grupurile de bază și conducere. În lumina noii amenințări a austerității, guvernul nu va avea spațiu de manevră în modelarea unui cadru legal care să sprijine și să promoveze pe deplin cooperativitatea și economia solidară. Ar putea această modificare să reînsofletească o mișcare ce, uzând de cuvintele unui activist, „a izvorât din necesitate materială și indignare emoțională”? Rămâne de văzut dacă aceste noi dinamici ar putea revigora mișcarea de solidaritate sau reconfigura legătura incomodă a participanților cu politicile instituționale de stânga. ■

Adresa de corespondență:
Theodoros Rakopoulos <trakopoulos@gmail.com>

¹ Acest articol se bazează pe o cercetare de teren finanțată de Fundația Wenner-Gren pentru studii antropologice, număr de grant 8856.

> Întreprinderi recuperate în Argentina

de **Julián Rebón**, Universitatea din Buenos Aires, Argentina

Fabrica de ceramice Zanon, preluată de muncitori în 2001, este una dintre cele mai proeminente fabrici recuperate din Argentina.

Este dimineața zilei de 11 august 2014 în districtul Garin din Buenos Aires: 400 de angajați la Donnelley Graphic găsesc o notificare pe ușa principală a fabricii, anunțând faptul că multinaționala și-a închis afacerea în Argentina. Angajații se reunesc într-un consiliu, preluând uzina. Organizați într-o cooperativă, aceștia reîncep în scurt timp producția.

Angajații Donnelley s-au bazat pe o strategie care a fost implementată de peste 300 de companii în Argentina din 2000: întreprinderile recuperate. Muncitori din companii aflate în criză se organizează frecvent în cooperative de muncitori pentru a administra ei înșiși producția și a-și apăra munca. Aceste strategii de apărare întruchipează principalele atribute ale cooperativismului - democrația, asocierea voluntară și proprietatea colectivă, creând companii care sunt mai democratice și mai juste decât erau acestea înainte de a fi preluate.

Muncitorii au început să „recupereze” întreprinderi în Argentina la finalul anilor 1990, în special după criza generală din 2001. Reformele neoliberale din anii 1990 au adus economia într-un impas, dar criza generală din Argentina a favorizat în două moduri răspândirea fabricilor recuperate.

În primul rând, multe fabrici s-au închis sau au dat faliment în această perioadă, ceea ce a condus la niveluri fără precedent ale șomajului și ale instabilității locului de muncă. În al doilea rând, această criză politică acută a declanșat tulburări sociale fără precedent, un context în care fabricile recuperate de către muncitori au devenit o *mișcare socială*. Pentru o societate atât de puternic marcată de o cultură a muncii, să protestezi împotriva șomajului a devenit un proiect răspândit și legitim¹.

Odată cu aplanarea crizei socio-economice și politice, unii cercetători au presupus că fabricile recuperate de angajați vor dispărea, dar acest fapt nu s-a întâmplat. Graficul de mai jos arată că, deși numărul de fabrici nou-recuperate de către muncitori a atins punctul maxim în 2002, preluările au continuat, chiar și pe măsură ce economia s-a îmbunătățit și ratele șomajului au scăzut. Muncitorii aveau un nou instrument recunoscut social, pe care au continuat să-l folosească în noi contexte. Expansiunea a fost favorizată și de ratele șomajului care, deși în declin, au rămas semnificative (în jur de 7% în ultimii câțiva ani) și de condițiile politice (cel puțin la nivel federal) care nu erau adverse acestor procese.

Întreprinderile recuperate de muncitori par a fi aici pentru a rămâne. Potrivit Programului Facultatea Deschisă [Programa Facultad Abierta] de la Universitatea din Buenos Aires, 311 de întreprinderi recuperate de către muncitori angajau 13642 de lucrători în Argentina în 2013. Deși jumătate din aceste companii sunt localizate în zona metropolitană a orașului Buenos Aires, 21 din cele 24 de districte ale țării au fabrici recuperate de către muncitori. Acestea sunt în mare parte întreprinderi mici și mijlocii în sectoarele care se ocupă de metale, grafică, textile și alimente.

Sursa: grafic elaborat de autor din date provenite din Programul Facultatea Deschisă [Programa Facultad Abierta], Universitatea din Buenos Aires.

Companiile recuperate au reușit să mențină și să creeze locuri de muncă, numai câteva dintre ele fiind închise.

Totuși, ele întâmpină diverse provocări și tensiuni. De exemplu, în conformitate cu legislația actuală, muncitorii care preiau o fabrică sunt considerați muncitori autonomi, ceea ce le reduce beneficiile de pensie, de asigurări medicale și pe cele familiale. Cooperativele muncitorești cer în prezent ca statul să recunoască în mod specific managementul muncitoresc, garantându-le în mod legal aceleași beneficii sociale precum angajaților. Întreprinderile conduse de muncitori se confruntă și cu determinarea posesiei legale de către aceștia a unităților de producție. Muncitorii s-au bazat pe legile folosirii publice locale și exproprierii pentru a obține în mod legal proprietatea fabricilor, dar în anumite cazuri, ele au fost insuficiente pentru a clarifica drepturile de proprietate, astfel că rezultatele au depins de suportul oferit de autoritățile locale și judecătorești.

În 2011, Legea falimentului sau *Ley de Concursos y Quiebras* a fost amendată ca, în caz de faliment, muncitorii organizați în cooperative să poată folosi credite de muncă (*acreencias laborales*) pentru a achiziționa o companie falimentară. Totuși, legea nu se aplică în toate cazurile și aceasta abia a început să fie aplicată. În acest context al drepturilor de proprietate nedefinite, muncitorii riscă evacuarea. În timp ce terminam acest articol, poliția evacua muncitorii de la recent recuperatul restaurant La Robla, în timp ce muncitorii de la recuperatul Hotel Bauen se confruntau de asemenea cu un ordin de evacuare. Deși întreprinderile recuperate sunt legitime din punct de vedere social, ele nu sunt încă recunoscute complet de lege. ■

Adresa de corespondență:

Julián Rebón <julianrebon@gmail.com>

¹ În 2012, Institutul Gino Germani de la Universitatea din Buenos Aires a desfășurat o cercetare în zona metropolitană a orașului Buenos Aires. Rezultatele au indicat că 73% din populație auzise de fabricile recuperate și că 93% dintre respondenți considerau aceasta ca fiind o evoluție pozitivă.

> Sfârșitul lumii

sau sfârșitul capitalismului?

de **Leslie Sklair**, Școala de Științe Economice din Londra, Marea Britanie

| Ilustrație de Arbu.

de tăgăduire, de evitare și, în cele din urmă, de aruncare la coșul de gunoi al istoriei a capitalismului global, a social-democrației și a formelor de stat generate de acestea.

De ce este globalizarea capitalistă sortită eșecului de a oferi prosperitate, fericire și pace pentru întreaga umanitate? Cele mai catastrofale două neajunsuri ale capitalismului sunt criza polarizării claselor (bogații devin mai bogați, cei foarte săraci sunt nelipsiți, iar clasa de mijloc este din ce în ce mai nesigură), precum și nesustenabilitatea ecologică (o consecință inevitabilă a dogmelor referitoare la dezvoltare, atât capitaliste, cât și socialiste, promovate neconștient de cultura-ideologie a consumerismului). Aceste crize pot fi atribuite direct clasei capitaliste transnaționale (constând în fracțiuni corporatiste, politice, profesionale și consumeriste) și sistemului său dominant de valori, cultura-ideologie a consumerismului.

Aici vreau doar să indic elemente cheie ale unei tranziții progresiste non-capitaliste. Primul este mărimea. Urișe corporații transnaționale și state corporatiste, deservite de urișe organizații profesionale și de bunuri și servicii, domină viețile oamenilor pretutindeni, astfel încât pare evident că structuri la scară mai mică ar putea funcționa mai bine și ar putea îngădui oamenilor să trăiască vieți mai satisfăcătoare. Aceasta nu este o fantezie despre un provincialism radical; viziunea mea asupra unei globalizări alternative, radicale și progresiste preconizează rețele de mici cooperative producător-consumator (CPC) conlucrând la diverse niveluri, în primul rând spre a garanta tuturor locuitorilor planetei un standard decent de viață.

Cum ar putea să fie organizate CPC-urile astfel încât să se declanșeze potențialul eliberator al globalizării generice într-o lume non-capitalistă? Răspunsul simplu și încurajator este acela că CPC-urile ar urma să funcționeze, cel puțin în primele etape ale schimbării, în general la fel cum astăzi milioane de grupuri cooperative la scară redusă funcționează în enclave răspândite peste tot în

“Este mai lesne de imaginat sfârșitul lumii”, s-a spus, „decât să imaginezi sfârșitul capitalismului” - un adevăr profund despre epoca globalizării capitaliste. S-a scris mult mai mult despre păcatele capitalismului decât despre cum ar putea arăta o lume non-capitalistă, cu precădere în contextul așa-numitelor socialisme și comunisme din trecutul recent. Pentru a merge mai departe de atât, trebuie să o luăm de la capăt. Raționamentul meu este că perspectivele de schimbare progresistă se văd cel mai bine ca un proces pe termen foarte lung

lume. Celelalte lucrări din acest simpozion consemnează relatări înălțătoare despre activism progresist și conștientizare însă, de loc surprinzător, toate sunt problematice. Sharryn Kasmir arată că Mondragon, cândva cea mai mare speranță a curentului cooperativelor muncitorești, pare un inevitabil compromis în cadrul unui sistem capitalist global. În studiul său de caz privitor la Societatea Cooperativă a Contractelor de Muncă Uralungal [Uralungal Labour Contract Cooperative Society] din Kerala, Michelle Williams dezvăluie condițiile necesare pentru un autentic control deținut de muncitori, însă concluziile sale sugerează că viitorul grupului ar fi nesigur. În interviul cu Paul Singer, evoluția modelului economic alternativ al Braziliei, economia solidarității, oferă rezultate încurajatoare în efortul de scoatere a populației din sărăcie, dar rămâne o sarcină imensă și e neclar cum ar putea fi schimbată societatea în ansamblu. Analiza lui Julián Rebón privind fabricile conduse de muncitori în Argentina ridică întrebări în legătură cu rațiunile pentru care un stat capitalist ar încuraja dezvoltarea sau chiar supraviețuirea acestora, întrebări similare stârnind și cercetarea lui Theodoros Rakopoulos pe tema piețelor anti-intermediari din Grecia, unde „acapararea” stângistă a statului de către Syriza pare să inhibe, mai degrabă decât să sprijine, mișcarea.

Niciuna dintre aceste inițiative nu indică ieșirea din exploatarea capitalistă sau din nesustenabilitatea ecologică și niciuna nu problematizează cu adevărat rolul statului - fie acela de stânga, de dreapta sau de centru - nici felul în care aceste inițiative sunt compatibile cu piața consumeristă a capitalismului. Conchid că toate statele sfârșesc prin a deveni ierarhice și că numai în comunități restrânse precum CPC-urile, conectate local sau global prin internet, putem evita această pantă alunecoasă.

În *Caiete din închisoare* [Prison Notebooks], Antonio Gramsci nota că în perioade de criză vechiul e pe moarte și noul încă nenăscut. În vreme ce Gramsci atrăgea atenția asupra simptomelor morbide ale unei asemenea situații (în 1930), criza noastră diferă, iar eu doresc să evidențiez simptome ceva mai încurajatoare (pe cale să ia ființă) ale crizei noastre actuale de hegemonie capitalistă.

Viabilitatea inițiativelor care încearcă să eludeze competiția cu piața și să scape de statul ierarhic se sprijină pe multe presupuneri neverificate. Prima ar fi că aceia care desfășoară sarcini esențiale de zi cu zi ar continua să-și facă treaba într-o CPC mai degrabă decât în marile corporații și filialele locale ale acestora: o mulțime de oameni care lucrează în prezent în sectoare private sau publice, direct sau indirect, constituind CPC-uri în comunitățile lor locale, producând hrană, organizând transportul, înființând spații de învățare și transmitere a competențelor, furnizând îngrijire medicală, acționând sisteme energetice și așa mai departe. CPC-urile fac deja aceste lucruri la scară mică pretutindeni în lume, însă astfel de inițiative se luptă cu piețele capitaliste. Proiecte de agricultură sprijinite de comunitate în diferite părți ale lumii reprezintă un prim pas într-un lung și dificil drum către autosuficiență în acest domeniu.

Ideologi neoliberali afirmă că nu există alternativă la globalizarea capitalistă. Dacă refuzăm să le dăm crezare și începem să creăm

alternative care se dovedesc a fi de succes în condițiile proprii, înseamnă că logica pieței poate fi respinsă, subminată sau pur și simplu ignorată. Pe măsură ce scriu acestea, vizualizez zâmbetele celor cărora le-ar plăcea să creadă, dar găsesc situația de neconceput. Acum un veac, ipoteza că organele umane ar putea fi transplantate cu succes, că am putea fi martorii unor evenimente desfășurate în timp real în oricare parte a lumii, că am putea pași pe lună, că deplasările intercontinentale ar putea fi realizate în câteva ore și comunicarea vizuală aproape instantaneu ar fi fost, de asemenea, alungată pe motiv că ar fi de neconceput. După cum sună și apelul Forumului Social Mondial: „O altă lume este posibilă”.

Cu foarte mici excepții, sociologia păstrează tăcerea în astfel de chestiuni; până și punerea lor în discuție riscă să atragă după sine inconfortabila amenințare a ridicolului profesional venită din partea apărătorilor neutralității axiologice weberiene. Nu este o surpriză că departamentele de studiu avansat și finanțatorii sunt, de regulă, reticenți în a sprijini cercetarea în cheie non-capitalistă. Ironia face să existe, desigur, o cantitate generoasă de cercetare critică la adresa multor fațete ale societății capitaliste, însă practic niciuna nu aduce în discuție capitalismul în sine, nici nu scoate la suprafață chestiuni privind societatea non-capitalistă; până și un gânditor sofisticat și progresiv precum E.O. Wright ajunge aproximativ la aceeași concluzie în celebra lucrare *Vizualizarea utopiilor reale* [Envisioning Real Utopias].

Dar a sosit timpul pentru ca o nouă sociologie radical progresistă să înceapă să-și asume această provocare referitoare la teoria și cercetarea societății non-capitaliste. Un astfel de demers ar însemna clătinarea dogmei afluenței perpetue, pilonul globalizării capitaliste, al social-democrației și al marxismului ortodox. Aceste elemente se află deja în discuție prin conceptul de *convivial degrowth* (descreștere prietenoasă). Cu certitudine că bogații ar ajunge mai puțin bogați și săracii - mai bogați în posesiuni materiale, dar toți ar câștiga în bogății non-materiale. Ideologia-cultură a consumerismului ar fi înlocuită de o ideologie-cultură a drepturilor și a responsabilităților omului, pe primul loc aflându-se angajamentul solemn la un standard de viață decent și durabil pentru toți.

Numai prin ignorarea pieței putem scăpa de inevitabilele consecințe catastrofale ale globalizării capitaliste. E drept că sună complet nerealist, însă doar dacă ezitam să recunoaștem călcâiul lui Ahile al consumerismului capitalist global: este bazat pe suveranitatea consumatorului, iar consumatorii nu pot fi constrânși să consume mâncare și băuturi junk, cultură junk și adicții junk. Puterea marketingului capitalist, a publicității și a aparatului ideologic de stat corporatist este formidabilă, însă dacă părinții pot fi conduși către conștientizarea deplină a felului în care piața îi vatămă pe ei și pe copiii lor, mai există încă speranță pentru planetă și locuitorii acesteia. Oricât de anevoios ar fi să începem a imagina sfârșitul capitalismului și al statului ierarhic, precum și necesitatea unei decelerări, cu cât mai mult vom evita acest lucru, cu atât mai dificil ne va fi să-l realizăm. ■

Adresa de corespondență:
Leslie Sklair <lsklair@lse.ac.uk>

¹ Am tratat aceste chestiuni în *Clasa capitalistă transnațională* [The transnational Capitalist Class] (Oxford: Blackwell, 2001) și *Globalizarea: capitalismul și alternativele sale* [Globalization: Capitalism and its Alternatives] (Oxford: Oxford University Press, 2002).

> Contestarea creșterii neo-extractivismului în America Latină

de **Maristella Svampa**, Universitatea Națională din La Plata, Argentina

Protest Mapuche împotriva exploatării miniere din Argentina.

mul cuprinde exploatările miniere de suprafață, exploatarea hidrocarburilor, baraje hidroelectrice mari (pentru extracție), extinderea pescuitului și a defrișărilor și, desigur, afacerile în domeniul agricol (culturile transgenice cum ar fi soia, uleiul de palmier și biocombustibilii).

Am numit această fază actuală de acumulare de capital „consensul mărfurilor” [„*commodities consensus*”] (Svampa 2011, 2013), recunoscând că, în contrast cu anii 1990, economiile actuale din America Latină au fost favorizate de o explozie a prețurilor internaționale ale mărfurilor. Guvernele din America Latină au reacționat prin accentuarea avantajelor și minimizarea noilor inegalități, precum și a problemelor de mediu, economice și sociale produse de diviziunea internațională a muncii și teritoriului. Cele mai multe state își asumă o viziune productivistă a dezvoltării, respingând criticile referitoare la orice impact negativ și ignorând protestele sociale.

Consensul mărfurilor evidențiază revenirea amplă a regiunii la activitățile

In America Latină, activiștii și intelectualii pun sub semnul întrebării dinamica acumulării de capital și modelele de dezvoltare. Aceștia dezbateau concepte ca neo-extractivismul, *buen vivir* sau dreptul la o viață bună, bunurile comune și drepturile naturii. Investigând viabilitatea modelelor de dezvoltare contemporane, acești critici sugerează concomitent existența altor relații posibile între societate, economie și natură. Aceste dezbateri au fost mai aprinse în special în Ecuador și Bolivia, unde guvernele cu legitimitate populară, alese la începutul secolului XXI, păreau determinate să urmeze căi alternative de dezvoltare.

Dar aceste dezbateri au devenit din ce în ce mai complexe. Deoarece guvernele au extins lucrările de exploatare a resurselor naturale, a început să se contureze o critică a neo-extractivismului. „Neo-extractivismul”, care se referă la un model de acumulare pe baza supra-exploatării resurselor naturale, a devenit un termen cheie în gramatica politică a mișcărilor socio-teritoriale, indigene și a organizațiilor rurale. Caracterizat prin exportul pe scară largă de produse primare (mărfuri) – de multe ori prin proiecte mari de investiții, care amenință să aibă un impact negativ asupra teritoriilor și ecosistemelor – neo-extractivis-

primare de extracție, un proces agravat de rolul tot mai important jucat de către Republica Populară Chineză, principalul consumator de mărfuri provenite din America Latină. În 2013, China a fost principala destinație a exporturilor chiliene și braziliene, a doua cea mai importantă destinație pentru export din Argentina, Peru, Columbia și Cuba și a treia pentru Mexic, Uruguay și Venezuela (Slipak, 2014).

> Fazele consensului mărfurilor

Consensul mărfurilor a trecut prin mai multe faze. Originile sale se află în tendințele globalizării neoliberale și în Acordul de la Washington din anii '90, care a produs transformări profunde în societățile și economiile din America Latină, de vreme ce statele au favorizat firmele multinaționale, iar noile legi au deschis calea pentru activități extractive, cum ar fi mega-mineritul, extracția petrolului, precum și cultivarea culturilor transgenice.

La sfârșitul anilor '90, mișcările sociale anti-neoliberale intense au apărut printre altele, în țări ca Bolivia, Ecuador și Argentina. Dar guvernele progresiste care au rezultat în urma acestor mișcări s-au confruntat cu constrângeri și conflicte puternice. Atunci când prețurile internaționale pentru produse primare au explodat în 2003, consensul mărfurilor a luat amploare, combinând profitabilitatea ridicată și avantajele comparative. Această primă fază a fost caracterizată de reprimarea conflictelor asociate activităților de extracție, în timp ce cele mai multe state au dezvoltat noi asociații strânse cu capital multinațional privat. În ciuda retoricii

naționaliste, în următorii zece ani proiectele de extracție au crescut și marile corporații transnaționale și-au câștigat un loc și mai important în economiile naționale.

Din 2009 - 2010, o a doua fază a fost caracterizată de continuarea extinderii în proiecte de extracție: în cazul Braziliei, Programul de creștere accelerată prevede mai multe baraje pe fluviul Amazon; în Bolivia, *gran salto industrial* sau „marele salt industrial”, promite proiecte de extracție multiple (gaz, litiu, fier sau activități economice agricole); pentru Ecuador, va fi dezvoltat mega-mineritul; Planul Strategic al Venezuelei cuprinde extinderea câmpului de extracție a petrolului în centura fluviului Orinoco; Planul strategic al Argentinei privind hrana și agricultura [Argentina's Agri-food Strategic Plan] pentru 2010-2020 prevede o creștere de 60% a producției de soia, precum și fracturarea hidrolică și mega-mineritul.

Mega-mineritul a dat naștere unor tensiuni sociale și de mediu puternice. Conform Observatorului conflictelor miniere din America Latină, în 2010 au avut loc 120 de conflicte în America Latină care au afectat aproximativ 150 de comunități. În 2012, au avut loc 161 de conflicte care au implicat 173 de proiecte ce au afectat 212 comunități, în timp ce în 2014, numărul conflictelor a crescut la 198, implicând 207 de proiecte în 296 comunități. Până în aprilie 2015, au fost confirmate 208 de conflicte care implică 218 de proiecte și afectează 312 comunități. Mexicul a fost clasat pe locul întâi, cu 36 de conflicte, urmat de Peru, cu 35; Chile - 34; Argentina - 26; Brazilia - 20; Columbia - 13; Bolivia - 9 și Ecuador - 7 (<http://www.conflictosmineros.net/>).

În faza actuală, unele tensiuni socio-ecologice și teritoriale transcend politica locală, căpătând vizibilitate națională. Acestea includ eforturile de a proteja mai multe obiective: în Bolivia, Parcul Național Isiboro [Isiboro Sécure National Park] și teritoriul indigen (TIPNIS), populația locală opunându-se construirii unei autostrăzi; în Brazilia - lupta pentru a bloca construcția unui mega-baraj în Belo Monte; în Argentina - rezistența împotriva mega-exploatărilor miniere în mai multe provincii; în Ecuador, 2013 - suspendarea definitivă a inițiativei Yasuni-ITT și a militarizării zonei Intag, o zonă de pionierat a rezistenței împotriva mega-mineritului. Tensiunea este prezentă de asemenea în țări cu guverne neoliberale sau conservatoare. În Peru, rezistența față de un proiect minier în Conga între 2011 și 2013 a condus la 25 decese; în Mexic, protestele împotriva proiectelor mega-miniere și a construirii barajului au continuat, în ciuda represiei și a violenței în creștere.

Cele mai multe guverne sprijină activitățile extractive, incriminând și reprimând protestele și limitând participarea politică din partea populațiilor locale și indigene. Extinderea capitalului în domeniul exploatării resurselor naturale, a bunurilor și teritoriilor a adus limitări serioase cu privire la drepturile colective ale comunităților și ale mediului, zdrobind narațiunile emancipatoare care au creat astfel de speranțe în țări precum Bolivia și Ecuador. Un decalaj crescut între discurs și practică și criminalizarea protestelor împotriva activităților extractive arată o limitare a democrației: o schimbare a guvernelor progresiste sau populare cu regimuri de dominație mai tradiționale, bazate pe modele clasice populiste și de dezvoltare națională. ■

Adresa de corespondență:
Maristella Svampa <maristellassvampa@yahoo.com>

Referințe

Slipak, A. (2014) "Un análisis del ascenso de China y sus vínculos con América Latina a la luz de la Teoría de la Dependencia." *Realidad Económica* 282: 99-124.

Svampa, M. (2011) "Modelo de Desarrollo y cuestión ambiental en América Latina: categorías y escenarios en disputa," in F. Wanderley (ed.), *El desarrollo en cuestión. Reflexiones desde América Latina*, CIDES, OXFAM y Plural, La Paz.

----- (2013) "Consenso de los 'Commodities' y lenguajes de valoración en América Latina" in *Nueva Sociedad*, 244.

> Strategia extractivă vs. buen vivir în Ecuador

de **William Sacher** și **Michelle Báez**, FLACSO (Institutul Latino - American pentru Științe Sociale), Ecuador

Pe terenul de construire al viitoarei mine de exploatare la suprafață numită Mirador, în Tundayme, Zamora-Chinchipe, Ecuador. Fotografie de Omar Ordoñez.

In 2007, președintele Rafael Correa a stârnit un mare interes regional și internațional cu proiectul său de pionierat politic, *Revoluția cetățeanului* [*La Revolución Ciudadana*]. În 2008, o Adunare Constituantă a aprobat o nouă constituție care a promovat drepturile naturii, iar în 2009, primul plan de dezvoltare al guvernului (*Plan național pentru un trai bun* [*Plan Nacional para el Buen Vivir*]) a inversat paradigma dominantă de dezvoltare, recunoscând „imposibilitatea continuării traseului extractiv devastator pentru țările din Sud”. În plus, inițiativa de pionierat Yasuni-ITT, solicitând suspendarea extracției de petrol în Amazonul ecuadorian în schimbul donațiilor din partea

comunității internaționale, a promis o întoarcere radicală spre un Ecuador post-extractiv. După șapte ani de implementare a așa-numitului proiect politic numit *Revoluția cetățeanului*, care este efectul politicilor lui Correa asupra industriilor minieră și petrolieră? Ce a mai rămas din aceste propuneri inițiale și din speranța pe care o cuprindeau ele?

> Extinderea fronturilor extractive

De-a lungul ultimilor ani, Președintele Correa a favorizat continuu extinderea frontierelor extractive. În sectorul petrolier, noi concesiuni au deschis mai mult de trei milioane de hectare

>>

ale Amazonului pentru foraj în timpul ultimelor două runde de licitații petroliere. În 2013, Ecuador a abandonat inițiativa ITT, semnalizând că anumite părți din Parcul Național Yasuni – casă a mai multor grupuri indigene, printre care oameni aflați în izolare voluntară - au fost deschise pentru extracție. În mod similar, începând cu 2009, guvernul a susținut numeroase mega-proiecte miniere, multe dintre ele lansate pe parcursul perioadei neoliberale cu scopul de a transforma Ecuadorul într-o țară minieră. Astăzi, o mulțime de proiecte miniere de exploatare a cuprului și aurului continuă, ele fiind localizate în zone foarte sensibile inclusiv pe teritorii indigene, precum și în zone bogate în diversitate biologică și depozite de apă.

Cele mai importante dintre aceste proiecte miniere sunt deținute de companii transnaționale: compania de stat din Chile, Codelco, care deține proiectul Llurimagua în zona Intag, companii miniere mai mici din Canada, cum ar fi Lundin Mining, Cornerstone și Dynasty Metals, care continuă să-și dezvolte bunurile lor ecuadoriene dintr-un „paradis legal” în Canada, precum și compania chineză de stat Tongling și Căile Ferate Chineze. În ciuda creării unei companii miniere de stat, ENAMI (*Compania Națională Minieră [Empresa Nacional Minera]*), Ecuador nu are niciun control asupra producției sale miniere viitoare.

În sectorul petrolier, noul guvern a crescut cu succes veniturile statului din petrol prin renegocierea contractelor și prin creșterea participării companiilor de stat. Cu toate acestea, noile locații de foraj sunt în mare parte destinate pentru companiile străine. Mai mult decât atât și semnificativ, Ecuadorul a primit peste 10 miliarde dolari în credite de la băncile chineze în ultimii cinci ani, ceea ce a dus la o deviere permanentă a producției ecuadoriene de petrol, deoarece datoria este plătită către companii chineze în barili de petrol. Prin urmare, în prezent este de așteptat ca 90% din producția de petrol din Ecuador să fie direcționată către plata acestei datorii.

> Acumulare prin depozitare

În teritoriile cu petrol și minerit, companiile și agențiile de stat utilizează cadrul juridic creat de *Revoluția cetățeanului* pentru a depozita oamenii de pământurile lor și pentru a îndepărta utilajele companiilor miniere mijlocii, ca astfel să stabilească condițiile materiale necesare implementării activităților extractive pe scară largă.

Aceste procese - exemple clare de „acumulare prin depozitare”, sintagma lui David Harvey - au condus la (re) constituirea unor nenumărate mișcări anti-extracție, care se tem de viitoare dezastre de mediu și sociale, asemănătoare celor care au avut loc în ultimii 40 de ani de exploatare a petrolului din Amazonul ecuadorian. Aceste mișcări sociale includ comunități țărănești și indigene din Amazon, precum Sarayaku și Shuar și popoarele metișe din *Cordillera del Condor*; populațiile care trăiesc în pădurile umede din Intag și Pacto dar și organizații urbane precum *Yasunidos*, care a cerut un referendum popular privind decizia de a exploata Parcul național Yasuni - un referendum care însă nu a fost aprobat de către Consiliul Național Electoral.

> Marginalizare, represiune și incriminare a protestelor sociale

Guvernul a respins aceste mișcări critice ale politicilor de extracție. Atât în comunicate de presă guvernamentale, cât și în emisiunile de sâmbătă ale președintelui Correa (*Sabatinas*), media condusă de către stat numește acțiunile celor care se opun modelului de extracție „copilărești”, descriind extracția ca traseu unic pentru „dezvoltare” și „progres”.

Dreptul penal a fost folosit pentru a-i închide pe cei care opuneau rezistență extracției (în special prin utilizarea unor categorii precum „terorism” și „sabotaj”). Alte instrumente legale (cum ar fi *codul 16*) au fost utilizate pentru a închide ONG-uri ca Pachamama, cunoscut pentru sprijinul acordat popoarelor din Amazon în lupta lor împotriva companiilor petroliere.

În cele din urmă, prezența crescută a poliției și a celei militare în zonele de extracție minieră și de petrol a răspândit teroare în rândul populației locale și chiar a rezultat în mai multe decese. Intimidarea a redus la tăcere activiști critici și societatea civilă în sens mai larg, făcând imposibilă o dezbatere publică asupra pertinentei modelului extractiv.

În alte lucrări (Sacher, 2010) am numit statele care pun aparatele lor la dispoziția acumulării de capital în megaminerit sau extracția petrolului ca „state-minerale” sau „petro-state”. Odată cu punerea în aplicare a proiectului politic *Revoluția cetățeanului*, statul ecuadorian creează acum condițiile materiale și sociale necesare pentru a dezvolta aceste activități. De-a lungul ultimilor ani, Rafael Correa a transformat anteriorul stat neoliberal Ecuador - care abia a existat în multe dintre teritoriile țării - într-un stat-mineral sau petro-stat.

> Ce a mai rămas din „traiul bun” [„buen vivir”]?

Correa și politicile extractive ale guvernului său sunt în contradicție cu retorica lor oficială. Declarațiile oficiale denunță modele de „dezvoltare” și creșterea economică, exploatarea ființelor umane și a naturii, cerând sfârșitul modelului extractiv. Cu toate acestea, practicile curente ale guvernului nu reușesc să înfrunghieze spiritul Constituției din 2008. Guvernul susține că societățile miniere și petroliere vor realiza exploatarea resurselor naturale în mod „responsabil” și că modelul extractiv din prezent este un pas necesar pentru abandonarea sa de mâine. Dar, așa cum filozoful ecuadorian David Cortez a spus, „*Sumak Kawsay*” (*traiul bun*) a lui Correa nu a oferit o nouă paradigmă de dezvoltare, ci un instrument pentru a legitima politicile unui model *extractiv* agresiv și chiar o nouă tactică de putere. ■

Adrese de corespondență:
William Sacher <william.sacher@mail.mcgill.ca>
Michelle Báez <baemic@gmail.com>

Referință
Sacher, W. „Modelul canadian minier: jaf și impunitate instituționalizate”. *Acta Sociológica* 54, ianuarie - aprilie 2010, pp. 49-67.

> Lupte pentru bunurile comune în Mexic

de **Mina Lorena Navarro**, Benemérita Universidad Autónoma din Puebla, Mexic

Pește mort în râul Santiago, Mexic.

De-a lungul ultimilor cincisprezece ani, în Mexic a avut loc o creștere a tensiunilor privind mediul înconjurător, împotriva a ceea ce Maristella Svampa (2013) numește „Consensul Mărfurilor” – conflicte împotriva accesului, controlului și gestionării resurselor naturale deținute în comun. La baza acestor lupte se află un tip de extractivism care comodifică averea socială pentru acumularea de capital prin trei procese (Navarro, 2015):

- dezvoltarea unui nou sector alimentar transnațional agro-industrial, care exclude micii producători rurali și subminează economiile țărănești;

- extinderea autostrăzilor, porturilor, aeroporturilor, căilor ferate și mega-proiectelor turistice legate de noul extractivism;
- fragmentarea structurii sociale rezultată din proiectele majore de infrastructură și din expansiunea urbană care amenință suprafețele cultivate și protejate.

Aceste schimbări au fost favorizate în egală măsură de capitalul național și transnațional aflat în alianță cu diferite niveluri de guvernare și crimă organizată. Strategiile juridice, care presupun cooptarea, disciplinarea și divizarea comunităților susțin aceste noi sfere de exploatare și promovare pe piață.

>>

În consecință, a avut loc o creștere supărătoare în ceea ce privește arestările și violența împotriva participanților la aceste lupte pentru apărarea bunurilor comune. *Centrul Mexican de Legislație în Domeniul Mediului* (CMDA) a raportat 44 de asasinări ale ecologiștilor între 2005 și 2013; în aceeași perioadă au avut loc 16 cazuri de incriminare, 14 cazuri de utilizare ilegală a forței și 64 de rețineri ilegale. În ciuda acestei opresiuni, mișcările de rezistență au continuat să apară pe teritoriul Mexicului, conduse în principal de comunitățile indigene și țărănești și, recent, de către grupuri urbane autonomiste. Comunitățile rurale au lansat ofensive strategice pentru a boicota construcția de baraje hidroelectrice care îi amenință cu strămutarea și pun astfel în pericol accesul la subsistența lor. În Guerrero, Consiliul de Ejidos și Comunități (CECOP) a devenit renumit pentru campania sa victorioasă ce a durat doisprezece ani pentru a bloca construirea barajului Parota.

În același timp, pe parcursul ultimilor 15 ani, Guvernul mexican a oferit 24000 de concesiuni pentru a promova mineritul de suprafață și fracturarea pentru extragerea gazelor de șist. Răspândirea organismelor modificate genetic este încă un domeniu față de care a existat o rezistență permanentă a comunităților țărănești și indigene. Determinarea acestor mișcări a câștigat recent un proces pentru a suspenda toate autorizațiile care permit corporațiilor să cultive porumb modificat genetic. Alte strădanii vizează proiectele de infrastructură privind autostrăzi, căi ferate, porturi și aeroporturi care au drept scop scăderea costurilor de transport a materiilor prime. Frontul Oamenilor în Apărarea Pământului din Atenco, Estado de Mexico, s-a opus, încă o dată – la fel și în 2001 – construirii Noului Aeroport Internațional al Mexico City. Mega-proiectele turistice au amenințat comunitățile de țărani și pescari, precum și zonele cu biodiversitate. Lupta comunității din Cabo Pulmo a devenit importantă din punct de vedere simbolic prin blocarea unui mega-proiect devastator care amenința unul dintre cele mai importante recife de coral din lume.

În orașe precum Mexico City sau Puebla, zeci de mișcări urmăresc să prevină proiecte de infrastructură în zone protejate sau utilizate pentru agricultură. Multe cartiere sunt afectate de depozitele de deșeuri în aer liber sau de gropile de gunoi toxice, precum și de râurile și căile navigabile poluate. Exploatarea miniere de suprafață au generat scurgeri uriașe de substanțe toxice, de exemplu deversarea a 40 de milioane de litri de sulfat de cupru în Râul Sonora în nordul Mexicului, care a afectat aproximativ 23000 de locuitori, organizați astăzi în Frontul Unit împotriva Grupului Mexico. În plus, au avut loc explozii și deversări mari din cauza operațiunilor de extracție ale PEMEX, compania petrolieră aflată în proprietatea statului.

Deși comunitățile nu au reușit întotdeauna să își apere teritoriile cu succes, acestea au fost capabile să amâne și, în anumite cazuri, să oprească mega-proiecte. Acest lucru a fost posibil printr-o auto-organizare colectivă fără precedent, pornind de la forme tradiționale de guvernare. De exemplu, comunitățile indigene din Cherán în Michoacán au reușit să prevină distrugerea pădurilor lor, apărându-și comunitățile atât de tăietorii de lemne, cât și de crima organizată.

Fără îndoială, aceste conflicte au fost educative cu privire la pericolele dezvoltării capitaliste precum și pentru indicarea de posibile alternative care ar putea să protejeze reproducerea vieții umane și non-umane. *Luptele pentru bunurile comune* au un orizont politic cu două obiective: primul, reaproprierea politicului pentru a redefini propriile noastre comunități și al doilea, reaproprierea capacităților și condițiilor pentru o reproducere autonomă simbolică și materială a vieții. Regenerarea și protecția bunurilor comune este baza existenței umane, dar în ce măsură vor fi lăsate comunitățile să reglementeze accesul la și utilizarea acestor bunuri comune este o întrebare centrală în contextul crizei contemporane a civilizației umane. ■

Adresa de corespondență:
Mina Navarro <mina.navarro.t@gmail.com>

Referențe

Navarro, M. L. (2015) *Luchas por lo común. Antagonismo social contra el despojo capitalista de los bienes naturales en México*. Mexico: ICSyH BUAP/ edițiile subterane.

Svampa, M. (2013) „Consenso de los ‘Commodities’ y lenguajes de valoración en América Latina” în *Nueva Sociedad*, 244.

> Noul model extractiv al Argentinei

de **Marian Sola Álvarez**, Universitatea Națională a Generalului Sarmiento, Argentina

Protest împotriva exploatării miniere în Mendoza, Argentina.

Argentina este un caz emblematic al extinderii activităților extractive – activități economice agricole [agribusiness], mega-minerit și, mai recent, exploatarea hidrocarburilor neconvenționale prin fracturare hidrolică – care au dat naștere multor lupte și mișcări anti-extracție.

Pe măsură ce activitățile economice agricole au apărut și s-au consolidat ca un model de agricultură, Argentina a intrat pe piața mondială ca unul dintre cei mai mari producători din lume de soia transgenice. Prețurile în plină expansiune pentru produsele primare, printre alți factori, au dus la creșterea semnificativă a terenurilor destinate pentru cultivare de soia pe scară largă, de la 370000 de hectare în 1996 la mai mult de 20,5 milioane de hectare în 2014-2015. Deși producția masivă de soia și porumb, în mare parte destinate exportului, a accelerat concentrarea terenurilor în mâini străine, agricultura este percepută totuși ca înrădăcinată în tradițiile agricole naționale – o

percepție care limitează dezbaterile în jurul avantajelor și dezavantajelor modelului de afaceri agricole.

Cu toate acestea, mai multe tipuri de rezistență au apărut ca răspuns la modelul cultivării de soia. Grupurile civice și de vecinătate, sub sloganul *Parente de Fumigar* („Opriți fumigația”), au condamnat efectele afumării zonelor locuite. Mai multe grupuri au organizat proteste împotriva monoculturii de soia, criticând impactul acesteia asupra terenurilor native și a biodiversității locale. În plus, comunitățile de țărani și indigene au încercat să oprească strămutarea, cerând aplicarea Legii Naționale Forestiere.

Mineritul a crescut în relevanță în anii 1990. Până în anii 2000, exploatarea în carieră a crescut exponențial în Argentina. Metalele, în special aurul și cuprul, au devenit al doilea cel mai rapid în creștere sector de export din Argentina, după exportul de soia. Potrivit Ministerului Național Minier, exporturile miniere au crescut cu 434%, în

timp ce numărul de proiecte a crescut cu 3311%. Autoritățile locale au oferit mai multe concesiuni miniere în zonele rurale protejate, precum și în orașe.

În mod clar, politicile neoliberale ale Argentinei au încurajat extracția minerelelor pe scară largă, cu doar câteva modificări minore din 2007. Cadrul legal al țării a contribuit la extinderea modelului neo-extractiv prin garantarea „securității juridice” și a profiturilor mari. Organizarea federală a statului argentinian și reformele constituționale ale țării din 1994 au oferit teritoriilor subnaționale un rol central în instituirea mega-proiectelor. Ca rezultat, mega-mineritul variază în funcție de rolul jucat de guvernele subnaționale, de prezența unor actori economici locali care sunt pentru sau împotriva dezvoltării unui anumit sector și de dinamica politică, economică și culturală locală.

Rezistența organizată împotriva unor proiecte miniere noi și a efectelor acestora este larg răspândită în Argentina.

>>

Numeroase mișcări au apărut în zone cu proiecte miniere, de multe ori conduse de ansambluri de auto-convocați sau „adunări auto-constituite”. Totuși, aceste grupuri au căi limitate pentru exprimarea opoziției publice față de extracție deoarece guvernele provinciale cenzurează și incriminează protestele sociale și de mediu. Mai mult decât atât, aceste grupuri au dificultăți în accesarea informațiilor de interes public și a agențiilor de mediu de stat.

Nu numai că politicile neoliberale au contribuit la extinderea producției de soia și a noilor proiecte mega-miniere, dar au și deschis calea pentru extracția hidrocarburilor neconvenționale prin fracturare hidraulică (fracking), o activitate complexă și controversată, cu riscuri sociale și de mediu grave. Cu toate că această tehnică experimentală a fost implementată de către corporații transnaționale mari, guvernul a avansat suveranitatea hidrocarburilor neconvenționale și a energiei prin firma sa națională YPF

– o mișcare care este eficientă, cel puțin din punct de vedere simbolic, deoarece firma națională menține cel puțin promisiunea recuperării autonomei energetice.

În 2013, un acord între YPF, Chevron și provincia Neuquén a marcat începutul fracturării hidraulice pe scară largă în Argentina. De atunci, descoperirea zăcămintelor de șist în Vaca Muerta, împreună cu stigmatizarea celor care se opun fracturării hidraulice și trecerea sub tăcere a accidentelor au redus spațiul disponibil pentru voci dizidente. Cu toate acestea, rezistența a crescut în provincii, în special în Patagonia, unde ansambluri, organizații multisectoriale și comunități indigene s-au angajat în lupte pentru apă și teritorii. În mai multe provincii, inclusiv în Buenos Aires și Entre Ríos, au fost adoptate legi locale care interzic continuarea exploatarea resurselor naturale.

Extinderea activităților extractive este de asemenea legată de construcția

și reactivarea uzinelor hidroelectrice și nucleare centralizate, precum și de proiectele mari de infrastructură pentru a sprijini activitățile economice agricole, mineritul la scară largă și extracția hidrocarburilor neconvenționale. Anumite aranjamente politico-instituționale, favorabile pentru mercantilizarea și extracția resurselor naturale, au fost promovate de mai mulți actori hegemonici, oferind firmelor transnaționale puterea de a modela viața în aceste teritorii.

Ne confruntăm cu provocări multiple atunci când punem sub semnul întrebării modelul neo-extractiv, dar acest lucru ne oferă de asemenea o oportunitate de a dezbate tipul de societate pe care ni-l dorim. În ciuda asimetriilor, implicarea comunității în dezbateri asupra problemelor care afectează profund drepturile omului, drepturile sociale, teritoriale și de mediu este vitală dacă dorim să construim mai multe societăți democratice. ■

Adresa de corespondență:
Marian Sola Álvarez <marianoal@yahoo.com.ar>

> O viață devotată unei sociologii deschise

de **Mikhail Chernysh**, Academia Rusă de Științe, Moscova, Rusia și membru al comitetului ISA de Cercetare a Claselor Sociale și Mișcărilor Sociale (RC47) și al Grupului Tematic privind Drepturile Omului și Justiție Socială (TGo3).

Vladimir Yadov.

Vladimir Yadov a aparținut unei generații de ruși născuți înainte de Războiul cel Mare (al Doilea Război Mondial), dar a ajuns la vârsta maturității după acesta. S-a născut la Leningrad – un oraș în care fiecare piatră adăpostește amintiri ale curajului, sacrificiului propriu și tragediei, cruzimea epurărilor lui Stalin și trauma Asediului celor 900 de zile.

Este scena unor realizări uluitoare ale spiritului creativ, legate de nume precum Akhmatova, Shostakovich și Brodsky.

În 1945, Yadov avea șaisprezece ani și visa să ajungă pilot. Ca tânăr absolvent de liceu, s-a înrolat într-un program de formare pentru piloți militari, dar nu a putut să-l urmeze. Erau preferați cei puternici fizic, iar el era prea slab și costeliv. Și-a schimbat parcursul

profesional, dar și-a păstrat visul de a merge dincolo de orizont și de a vedea cum arată soarele dincolo de nori. S-a înscris în departamentul de filosofie al Universității de Stat din Leningrad, a absolvit cum laude și a continuat ca student în mediul universitar. La începutul anilor cincizeci și-a susținut teza de doctorat pe tema „Ideologia ca formă de activitate spirituală”. După o întâlnire cu Igor Kon, s-a îndreptat

către sociologie, un nou domeniu de cercetare care a apărut în atmosfera dezghețului post-stalinist.

În acele timpuri, sociologia nu era recunoscută oficial în Uniunea Sovietică. Autoritățile o considerau ca fiind o ingerință periculoasă în domeniul comunismului științific care trebuia să ofere instrumente explicative perfecte pentru orice se întâmpla în societatea sovietică. Yadov se afla, așadar, pe un teren minat atunci când a decis să realizeze unul dintre primele studii empirice din istoria sovietică. Tema era cu adevărat provocatoare: studiul și-a propus să testeze ipoteza marxistă potrivit căreia noile condiții sovietice au dat naștere unui Om Nou, unui tip nou de individ care este pregătit să-și sacrifice confortul personal pentru binele comun. Studiul a rezultat într-o carte care a marcat un punct de referință în sociologia rusească: *Omul și munca sa*.

În acea perioadă, atitudinile față de socialism variau între extreme. Susținătorii săi lăudau noul sistem ca fiind cea mai avansată societate din istoria umanității. Criticii săi îl descriau ca pe un „imperiu al răului” care întărea părțile cele mai rele ale naturii umane. Yadov a arătat că Omul Sovietic nu era diferit de bărbații și de femeile din alte țări. Omul Sovietic

dorea ca Rusia să fie prosperă, dar de asemenea veghea asupra traiectoriei lui personale, urmărind visul de fericire personală și progres. De la acel moment, Yadov nu a ascuns vreodată opoziția sa puternică față de esențialism. El s-a împotrivit tuturor încercărilor de a concepe o „sociologie indigenă” care poate crește numai între granițele naționale. Nu poate exista o bicicletă Kenyană, argumentează el, toate bicicletele au multe în comun. El a luptat puternic pentru integrarea sociologiei rusești în comunitatea mondială a oamenilor de știință socială, pentru punerea în comun de resurse în vederea explorării modernității în orice formă.

Yadov era numai unul dintre cei din grupul oamenilor de știință care au contestat supremația ideologiei sovietice. Igor Kon, Tatyana Zaslavskaya, Boris Grushin, Andrei Zdravomyslov, Vladimir Shubkin făceau parte dintr-o rețea liberă de sociologi sovietici care promovau onestitatea, libertatea discuțiilor și deschiderea către lume. Vladimir Yadov a menținut tradiția acestui grup prin contribuții la metodologia științelor sociale și strategiile acestora de a înțelege schimbarea socială. De aici prejudecata sa față de sociologia activistă și schemele multi-paradigmatice de a explica transformările existente.

În 1988 Perestroika l-a adus director al Institutului de Sociologie al Academiei Ruse de Științe. Yadov și prietenii săi au folosit oportunitatea pentru a legitima sociologia ca ramură a științelor sociale, a deschide departamente și școli de sociologie, și a trimite tineri universitari în străinătate pentru a-și îmbunătăți abilitățile și a dobândi o viziune nouă asupra propriei lor societăți.

Anii post-sovietici au înșelat multe dintre speranțe și așteptări, dar Yadov a rămas un optimist până la finalul zilelor sale. Și la finalul zilelor sale și-a dorit să continue să lucreze pentru comunitatea sociologică rusă și cea internațională. El și-a învins slăbiciunea, a continuat să călătorească, a menținut deschise liniile de comunicație pentru ca Rusia să fie parte din comunitatea sociologică mondială. A continuat să trimită mesaje celor tineri: noi, sociologii, trebuie să fim cei care încearcă să înțeleagă și să împărtășească înțelegerea noastră cu alții. Pe 2 iulie 2015, Profesorul Yadov a murit. Cei care l-au cunoscut păstrează amintirile zâmbetului său, ideilor lui, loialității sale indiscutabile față de sociologia pentru a cărei promovare a făcut atât de multe. ■

Adresa de corespondență:
Mikhail Chernysh <mfche@yandex.ru>

> Savant și umanist

de **Andrei Alekseev**, St. Petersburg, Rusia

Yadov vorbind în umbra lui Lenin.

Cu șase ani în urmă am sărbătorit a optzecea aniversare a lui Vladimir Alexandrovich. Yadov s-a stins în al optzeci și șaptelea an de viață, în noaptea de 2 iulie 2015. Unii ar completa: „ca urmare a unei boli prelungite și incurabile”. Cu toate acestea, până în ultima clipă mintea îi rămăsese ascuțită ca întotdeauna, păstrându-și chiar și abilitatea de a lucra.

Împreună cu Yadov s-a încheiat o întreagă epocă în disciplina noastră. A trăit mai mult decât restul coortei. Alți fondatori ai sociologiei postbe-

lice sovietice/ruse - Grushin, Levada, Zaslavskaya, Zdravomyslov, Shubkin - au dispărut cu toții înaintea lui. Am citit foarte multe necrologuri și comentarii privitoare la moartea sa. Necrologurile sunt pline cu informații despre cariera lui profesională și dovezi ale recunoașterii sale în plan internațional (cu toate acestea nu a fost niciodată selectat pentru a fi membru al Academiei Ruse de Știință, din cauza polarizării politice a respectivei instituții). Istoriisrile comemorative personale îi descriu cu precădere însușirile și spun povești fermecătoare despre viața sa.

>>

Probabil aceasta este maniera în care lucrurile trebuie să stea, având în vedere că atât contribuțiile sale academice cât și farmecul personal, talentul de erudit și carisma se regăsesc în acele omagii. Yadov a fost un intelectual, să fim înțeleși, dar a aparținut deopotrivă intelighenției. Cele două concepte sunt departe de a exprima același lucru. Însă Yadov personifica fuziunea acestora.

Aș dori să subliniez o calitate unică a lui Yadov - a fost un individ cu vederi largi, având extraordinara abilitate de a străbate frontiere. De pildă, în activitatea sa de savant și pe durata întregii vieți academice, s-a străduit să împace diverse paradigme teoretice. Yadov nu a fost un marxist ortodox. Deși în anii '60 era un sincer susținător al materialismului istoric ca „teorie sociologică generală”, a venit în apărarea autonomiei relative a „teoriilor sociologice specifice”. Yadov nu a fost nici un partizan al pozitivismului, cu toate că mai multe ediții ale manualului său *Strategii ale cercetării sociologice* reuneau mostre de sociologie empirică din toată lumea - exemple care se sprijineau în primul rând pe o paradigmă pozitivistă.

Yadov a introdus termenul „poliparadigmatic” în discursul sociologiei ruse. Era de părere că alegerea unui cadru de referință în detrimentul altuia de-

pinde de sarcina empirică disponibilă. Avea o viziune largă despre sociologie. Așadar, ale sale *Predicții ale comportamentului social al personalității* ar putea fi considerate într-o mai mare măsură psihologice decât sociologice. Pentru Yadov granițele între discipline pur și simplu lipseau.

Yadov a fost, în egală măsură, sociolog universitar și un reductibil publicist. Avea abilități inimitabile în a prezenta subiecte științifice complexe unui public profan într-un limbaj ușor de accesat, în același timp aducând un suflu proaspăt de „viață reală” prezentărilor sale academice. Yadov a fost foarte tolerant cu adversarii academici și teoreticienii rivali. Era iertător, însă nu rata prilejul să-i ridiculizeze. Acest lucru era valabil atât în cazul autorităților, precum și în cazul său (ironie și autoironie). Cu toate că Yadov nu a făcut parte din opoziția fățișă la regim, căutarea adevărului științific îl plasa adesea în ipostaza opozantului.

Yadov a fost generos și cu vederi largi. Nu l-am întrebat niciodată - și nu cred că ar fi fost capabil să-mi furnizeze un răspuns - câți „pupili” a avut (aceia care au scris disertații sub îndrumarea sa, cei cărora, în apărarea disertației, devenea „contestatar”, ori cei pe care i-a inspirat să devină

sociologi). Estimez că în lunga sa existență academică acest număr se ridică la câteva sute.

Îmi amintesc un episod dramatic. Consiliul științific, prezidat de Yadov, respinge „din senin” disertația unui tânăr cercetător care își exprimase gândurile într-un stil întrucâtva dificil de înțeles, „păsărească”, așa cum au numit-o. Respingerea s-a realizat prin vot secret, în absența vreunei obiecții publice anterioare. Ca întotdeauna, Yadov a sugerat o cale de ieșire surprinzătoare - a scris un articol, traducând noțiunile mai greu inteligibile întrebunțate de studentul în cauză într-un stil academic convențional. Ca urmare, a cruțat un tânăr autor ambițios și talentat, precum și reputația Consiliului științific.

Valoarea indivizilor e măsurată prin influența lor atât în cercul social imediat, cât și asupra mediului social îndepărtat, în cazul de față influența sa extinzându-se la întreaga disciplină. Yadov a fost un pionier și un întemeietor. Cei care îl urmează nu vor izbuti să-l înlocuiască. Nu au altă soluție decât să-și amintească de el cu recunoștință și, pe măsura propriilor înzestrări, să încerce să concureze abordarea sa cu privire la știință, oameni și lumea în întregime. ■

Adresa de corespondență:
Andrei Alekseev <alexeev34@yandex.ru>

> Mentor, coleg și prieten

de **Tatyana Protasenko**, Institutul de Sociologie, Academia Rusă de Științe, St. Petersburg, Rusia

Yadov bucurându-se de viață la un conac din Rusia [dacha].

Prima dată l-am întâlnit pe Vladimir Alexandrovich Yadov în timpul reuniunii de departament de la Facultatea de Filosofie a Universității de Stat din Leningrad, unde eu lucram ca stenografă în timp ce eram și studentă. Din câte îmi amintesc, era începutul anului 1965. Vladimir Yadov de-abia se întorsese din stagiul său de formare academică din Anglia și ținea o prezentare la facultate. Această prezentare a fost atât de informală și de animată încât, obișnuită cu prelegerile monotone și incomprehensibile ale filosofilor noștri, am devenit imediat o adeptă a sociologiei. Am aplicat și am fost admisă la Facultatea de Filosofie, în speranța că în cele din urmă aceasta va duce la o specializare în sociologie. La acel moment materialismul istoric domnea în cadrul disciplinei.

Deși eram absolventa lui O.I. Skaratan, Yadov a devenit un mentor, coleg apropiat, un prieten și un exemplu de urmat. Mai târziu, el avea să devină un șef excelent, cu care era foarte ușor de lucrat.

Într-adevăr, a fost un sociolog binecuvântat de Dumnezeu. A fost un sociolog public care a comunicat cu

ușurință cu orice ființă umană – indiferent dacă era un oficial de rang înalt, chiar un Președinte, sau o persoană obișnuită dintr-un studiu de-al nostru. El nu era niciodată arogant, stând mereu împreună cu colegii lui pe durata conferințelor și a petrecerilor informale. Drept contribuție a sa la munca în colectiv, el vizita cu regularitate ferma de stat, Lensovetovski, unde plivea (i.e. curăța de buruieni) și culegea conopidă și napi – ceva ce alți administratori ai noștri făceau rar. Femeile fermiere îl adora pe Yadov, așteptând cu nerăbdare sosirea sa. Brigadierul îi ținea cu căldură o prelegere: „Hei, profesore, de ce culegi legume doar de un fel? Trebuie să sortezi napii care sunt pentru oameni de cei care vor hrăni animalele”. Yadov răspundea imediat cu un banc și continua prin a pune întrebări despre condițiile de muncă, viețile și familiile fermierilor.

Am trecut împreună prin cele mai întunecate și tulburi vremuri. Dar el a reușit să își țină fruntea sus. Nu a trădat pe nimeni, ajutând în același timp pe mulți. Într-adevăr, s-ar putea spune că el a salvat oameni. Am primit sprijinul lui în momente foarte dificile din viața mea. El a fost cel care a sugerat ca eu să preiau poziția de secretar de partid în de-

>>

partamentul nostru de sociologie pentru a putea monitoriza lucrurile și a ne apăra de atacuri. La urma urmelor, Partidul Comunist a fost cel mai comun spațiu public pentru polemici și dezbateri despre sociologie.

În același timp, nu am încetat niciodată să facem cercetare, realizând sondaje, dar ne-a plăcut și să citim povești cu detectivi. Yadov era devotat acestui gen literar deoarece, credea el, aceste povești dezvoltă intelectul, gândirea logică și de asemenea furnizau cunoaștere a vieții de zi cu zi. După ce Yadov a fost concediat de la locul său de muncă, fie el, fie Ludmila Nikolaevna (soția lui) mă suna să mă întrebe despre noi povești cu detectivi. La acel moment, prietenele mele aveau colecții private de cărți, conținând traduceri neautorizate ale poveștilor și romanelor cu detectivi ale autorilor străini celebri. Ele aveau și prieteni sau rude în străinătate care le aduceau cărți pe ascuns în Rusia. Atunci, aceia, care asemeni mie erau dactilografi rapizi, făceau copii la o mașină de scris. Încă mai am copii ale romanelor detectiv *clandestine* [samizdat].

Cântecul preferat al lui Yadov a fost „Am fost îngropați undeva lângă Narva” de Alexander Galitch. Cântam acea melodie la aproape fiecare petrecere unde era o chitară sau o reuniune entuziastă. Yadov accentua întotdeauna anumite versuri ale cântecului:

*Dacă Rusia își cheamă fiii morți înseamnă că este în pericol
Cu toate acestea, vedem că a fost o greșeală – și ce risipă
Pe câmpurile unde batalionul nostru a fost sacrificat pentru
nimic în 1943*

*Astăzi participanții la partida de vânătoare se bucură de
ucidere și vânătorii suflă din cornuri.*

L-am întrebat odată de ce îi place acel cântec și el a răspuns că aceasta era pentru că melodia era despre victimele sacrificiilor fără sens făcute de dragul unui scop comun –

ceva care a avut loc de-a lungul istoriei ruse, indiferent dacă a fost pe timp de război sau de pace.

Îmi amintesc că la a 50-a celebrare aniversară a Institutului de Cercetare Socio-Economică i-am dăruit un butoi cu vin. A fost foarte fericit și a cerut să fie trimis acasă stând pe butoi. „Imaginați-vă”, a spus el „Ljuka [numele soției sale] deschide ușa și acolo sunt eu, stând direct în fața ei pe butoi cu nimeni în preajmă”. Acesta era Yadov.

Mi-l amintesc de asemenea aducând pantaloni rezistenți la apă din Budapesta pentru fiul meu de șase luni. S-au dovedit a fi prea mici. S-a plâns: „Îi dai prea mult de mâncare băiatului tău”. Cu toate acestea, el a reușit să schimbe pantalonii cu cei de mărimea potrivită prin intermediul prietenilor săi. Acesta era Yadov – foarte uman, apropiat, înțelept și foarte inteligent. Uneori felul său de a gândi era incomprehensibil – capabil să așeze împreună lucruri ciudate.

Cea din urmă și foarte personală amintire despre Yadov este de acum doi ani. Oleg Bozkov și cu mine îl vizitam la reședința sa din Estonia. Alexei Semenov, unul dintre studenții favoriți ai lui Yadov și un rezident de multă vreme în Estonia ne-a dus cu mașina acolo. La acel moment, Semenov plănuia să candideze pentru un post în legislatura din Tallinn. El și soția lui Larisa îi ofereau cea mai afectuoasă îngrijire lui Yadov. Sincer vorbind, acelea au fost cele mai fericite și vesele vremuri ale vieții mele. Navigam prin amintirile noastre, spuneam glume, beam martini și vin roșu. Discutam și despre rolul și locul de astăzi al sociologiei, ce ar trebui să facă sociologii și cum ar trebui să răspundă provocărilor timpurilor prezente, mai ales când sunt reprimăți de autorități. Cu toții ne vom aminti de el pentru umanitatea sa, inepuizabilul său interes pentru viață și pentru ale sale presupuneri, inferențe și subiecte de cercetare total neașteptate. ■

Adresa de corespondență:

Tatyana Protasenko <tzprot@mail.ru>

> Amintiri proprii

de **Valentina Uzunova**, Kunstkamera, Academia Rusă de Științe, St. Petersburg, Rusia

| *Yadov la o petrecere în Institut.*

Vladimir Alexandrovich Yadov a ținut odată un curs de „Cercetări sociologice aplicate” la Facultatea de Filosofie. Era atât de absorbit de prelegerea sa încât a căzut brusc de pe platformă. S-a dovedit că tabla de scris era mai lungă decât platforma pe care se mișca în timp ce scria cu creta. Ne-am ținut respirația, dar Yadov s-a ridicat imediat, continuând prelegerea și scrisul pe tablă. Nu s-a oprit niciun moment. Cât de diferit față de tânărul profesor de matematică ce, temându-se de același accident, a stat într-un singur loc, deși ar fi trebuit să acopere tabla cu ecuații!

Vladimir Alexandrovich m-a recrutat la sociologie în 1967, din zbor. Parcurgeam însemnările stenografului de la susținerea doctoratului său. Inutil să vă spun că prezentarea a fost un succes răsunător. Un sentiment de anticipație a umplut sala mare a Facultății de Istorie unde a avut loc susținerea, mai ales pe măsură ce rivalitatea dintre grupurile de susținători și opozanți ai lui Yadov se intensifica. Era dificil să iei notițe pentru acest eveniment, din moment ce oameni răspândiți în întreaga asistență strigau comentarii. Am simțit neliniștea lui Yadov – era abia vizibil din spatele podiumului înalt. Mi se părea că se forța să lectureze conform protocolului textul repetat în prealabil, dar ar fi preferat să convingă auditoriul prin elocință și polemici.

În contrast puternic cu predilecția sa pentru dezbateri, a fost erudiția meticuloasă conținută în uriașa grămadă de documente și articole pe care a trebuit să le trimită la VAK

(Comisia Națională de Acreditare). Cum lucram împreună la aceste hârtii anoste, m-a întrebat dintr-o dată ce părere am despre perspectiva de a studia la Facultatea de Filosofie. Credea că viitorul aparține sociologiei și că a fi sociolog este cea mai interesantă profesie, încărcată de posibilități. Am avut încredere deplină în el și nu am fost dezamăgită de alegerea mea.

Următoarea poveste este din anii 1970. Sociologii Komsomol din Leningrad (membri ai Ligii Comuniste de Tineret) nu au manifestat sprijinul convenit cu privire la poziția Biroului Partidului Comunist în chestiunea emigrării a doi dintre colegii și prietenii noștri. Unul dintre ei se căsătorise cu un străin; celălalt emigrase să-și urmeze familia. Opiniile înregistrate la întâlnirea noastră nu au susținut decizia stipulată în recomandările oficiale. Poziția noastră colectivă a fost aceea că „plecarea este o chestiune privată și orice persoană are dreptul de a alege în ce țară să trăiască”. Solidaritatea și franchețea noastră au alarmat organismele guvernamentale de supraveghere: „Ei vorbesc prea deschis, trebuie să existe cineva în spatele poveștii...” rîcoșa din pereții birourilor. Consecințele au venit mai târziu. Șefii au stabilit în cele din urmă lista celor responsabili de cultivarea unui asemenea spirit liber, cei care stăteau în spatele nostru. Profesorii noștri au devenit paria: Vladimir Alexandrovich era numărul unu pe listă. Acesta a fost Yadov – niciodată nu-și negocia valorile de bază. ■

Adresa de corespondență:
Valentina Uzunova <ymnesterov@gmail.com>

> O figură emblematică a sociologiei sovietice și postsovietice

de **Gevorg Poghosyan**, Directorul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei Naționale de Științe a Armeniei, Președintele Asociației de Sociologie din Armenia și membru al Comitetului de Cercetare a Migrației (RC31) și a Dezastrelor (RC39) ale ISA

Există cercetători ale căror nume sunt asociate cu întemeierea unei școli de gândire ori chiar a unor întregi discipline științifice. Profesorul Yadov a fost unul dintre aceștia – un pionier pe parcursul erei sovietice, a cărui activitate științifică și ale cărui eforturi de cercetare au marcat decisiv sociologia sovietică. Încă din anii 1960, activitatea științifică a lui Yadov a avut o influență formativă asupra mai multor generații de sociologi armeni și sovietici. Cele trei monografii celebre ale sale: *Omul și munca sa* (1967, realizată în colaborare cu A.G. Zdravomyslov și V.P. Rozhin), *Cercetarea sociologică: metodologie, program, metode* (1972) și coautoratul la *Autoreglarea și predicția comportamentului social* (1979) au devenit cărți de referință pentru sociologii sovietici. Pentru foarte mulți tineri, cărțile sale au pus bazele sociologiei ca disciplină școlară.

Datorită muncii sale riguroase, Yadov a devenit o legendă vie a sociologiei sovietice. Acei câțiva sociologi armeni care au avut norocul de a comunica cu el, de a-i asculta prelegerile și discursurile și de a dezbate varii probleme de cercetare cu el, s-au „contaminat” pe termen lung, dacă nu chiar pentru totdeauna, cu atitudinea sa specială pentru munca proprie și sociologie. De asemenea, el a fost întotdeauna receptiv la perspectivele celorlalți, fără a ține cont de vârstă, gradul de recunoaștere și apreciere academică, etnie sau orientări ideologice. Întotdeauna s-a străduit să respecte perspectivele interlocutorilor, fără însă a încerca să ajungă neapărat la un consens. A lăsat o impresie puternică prin cuvintele sale: „Cea mai mare plăcere vine atunci când reușești să înțelegi ceva nou și când comunică mai departe asta și celorlalți”.

În timp ce lucra la Institutul pentru Probleme Sociale și Economice din Leningrad, Yadov a reușit să consolideze o echipă creativă de sociologi talentați. În Institut a domnit o atmosferă a gândirii libere și critice, în contrast profund cu atmosfera obtuză a celorlalte instituții sovietice care desfășurau cercetări în științele socio-umane. Oricine s-a îmbibat de acea atmosferă specială

Yadov în timpul unei prelegeri la o conferință.

a reușit în scurt timp să fie stimulat de spiritul cercetării libere și al gândirii creative. Cel puțin aici în Armenia, am fost în căutarea până și a celei mai subtile adieri a vântului schimbării și a ideilor proaspete emanate din laboratorul de cercetare al lui Yadov. Abil și neobosit în cercetare, el a avut un șarm personal special, care a atras tinerii oameni de știință din toate republicile fostei Uniuni Sovietice. Devotat erudiției, el a pus mare preț pe creativitatea și originalitatea tinerilor cercetători și a păstrat o poziție critică față de conformism.

Poate dincolo de dorința sa, Yadov întâi a conturat, iar pe urmă a devenit el însuși un pilon central al unui colegiu uriaș și invizibil, al unei comunități virtuale, sau chiar al unui fel de „frăție spirituală” definită printr-o viziune comună asupra lumii. În special în ultimii săi ani de viață, el a crezut că sociologii trebuie să se străduiască să influențeze „mișcarea planetelor sociale”, așa cum a definit-o într-unul dintre ultimele sale interviuri cu Boris Doctorov. Yadov, ale cărui monografii au constituit piatra de temelie pentru formarea și dezvoltarea unui nou câmp al cercetării, insistă: „Dacă noi sociologii ne limităm doar la a scrie cărți, nu ne vom îndeplini datoria noastră civică”. Această idee poate fi privită ca „ultimul testament” al erudiției lui Yadov. Noi, sociologii armeni, îi vom simți lipsa foarte mult. ■

Adresa de corespondență:
Gevorg Poghosyan <gevork@sci.am>